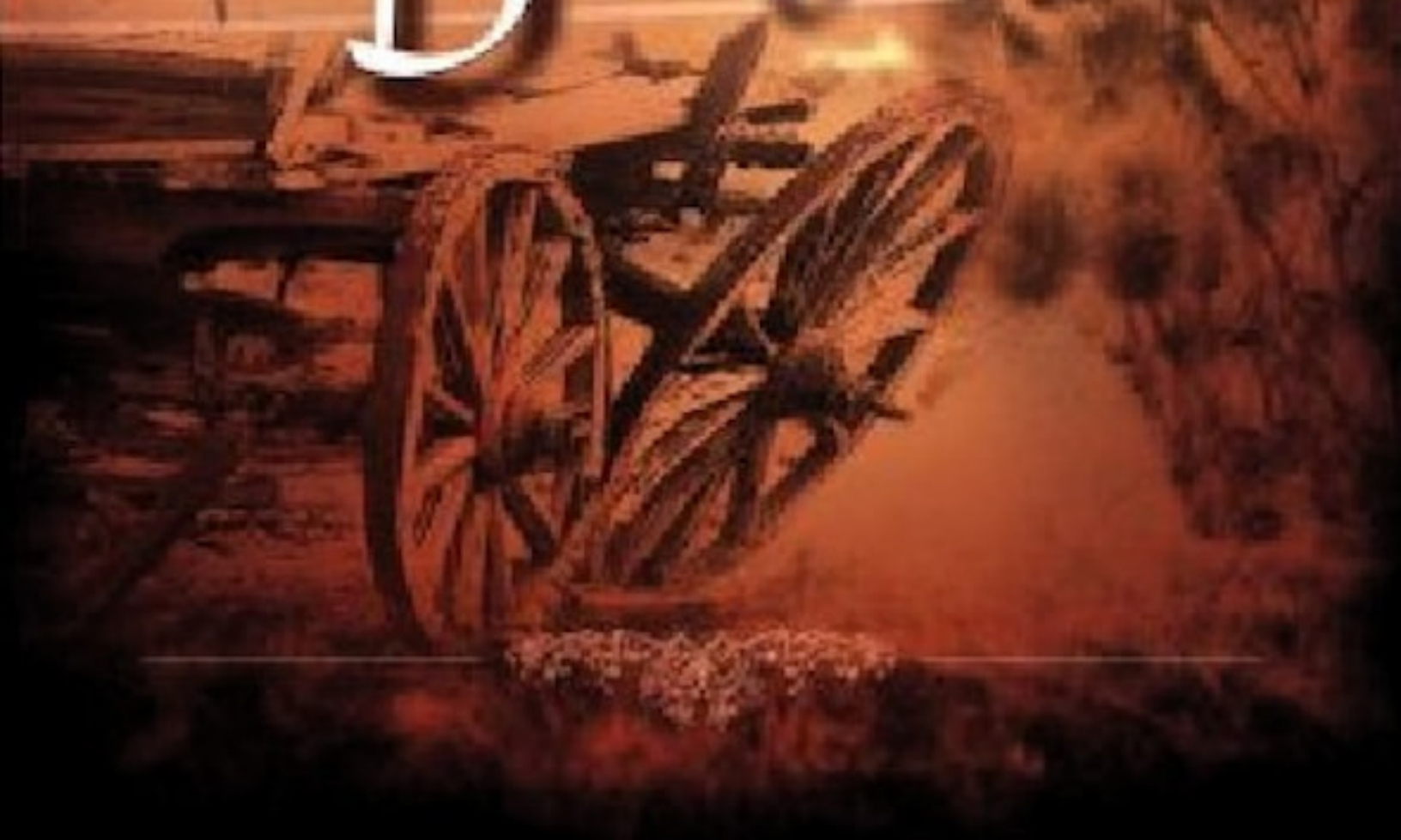

Panaite Istrati

Gulinii Baraganului

CIULINII BĂRĂGANULUI

*Dedic această carte:
Poporului României,
Celor unsprezece mii ai săi de asasinați
de către guvernul român,
Celor trei sate: Stănileşti, Băileşti,
Hodivoaia, rase cu lovituri de tun.
Crime savârşite în martie 1907
şi rămase nepedepsite.*

PANAIT ISTRATI
martie 1928

Când sosește toamna, întinsele câmpii de țelină ale Munteniei dunărene încep să trăiască, timp de o lună, existența lor milenară.

Aceasta începe chiar în ziua de Sfântul Pantelimon. În ziua aceea, vântul dinspre Rusia, pe care noi îl numim muscalul sau crivățul, mătură cu suflarea lui de gheață nesfârșitele întinderi; dar cum pamântul arde încă, infierbântat ca un cuptor, muscalul își cam rupe dinții în el. N-are a face! Barza, care stă pe gânduri de mai multe zile, își țintește ochiu-i roșu asupra aceluia ce-o dezmiardă în răspăr, și iat-o plecată în ținuturile calde, căci ei nu-i place muscalul.

Plecarea acestei păsări respectate, puțin cam temută la țară — *ea aduce foc în plisc dacă-i strici cuibul* — plecare așteptată de ialomițean sau de brăilean, pune capăt stăpânirii omului asupra gliei Domnului. După ce a urmărit barza în zborul ei până a pierdut-o din vedere, cojanul își îndeasă căciula pe urechi, tușește ușor, din obișnuință, și, gonind câinele care i se vâra între picioare, intră în casă:

— Ia vedeți, băieții ăia să înceapă să adune uscături!

La aceste cuvinte, femeia și liota de copii tușesc și se înfioară la rândul lor, tot din obișnuință:

— Au plecat berzele?

— Plecat...

Atunci Bărgănul ia comanda.

O face, mai întâi lăsându-se greu, ca un om care s-ar trânti cu fața la pământ și n-ar mai voi nici să se scoale, nici să moară. Un uriaș!

Întins, de când lumea, peste toate țarinile pe care le arde soarele, între duioasa Ialomiță și Dunărea ursuză, Bărgănul se află, cât ține primăvara și vara, în luptă vicleană cu omul harnic, pe care nu-l iubește și căruia îi refuză orice bunăstare, afară doar de aceea de a hoinări și de-a urla în toată voia. De-acolo vine și vorba, cunoscută în toate țările locuite de români, și care se adresează aceluia ce-și îngăduie prea multe libertăți în public:

— Ia ascultă, mă! ce, te crezi pe Bărgan...?

Căci Bărgănul e singuratec. Pe spinarea lui, nici un copac! Și de la un puț la altul, ai tot timpul să mori de sete. Nici de foame nu te apără. Dar dacă cumva ești înarmat contra acestor două nevoi ale gurii și dacă vrei să te afli singur cu dumnezeul tău, atunci du-te pe Bărgan: e ținutul pe care creatorul l-a hărăzit Munteniei pentru ca românul să poată visa în voie.

O pasăre care zboară între două lanțuri de munți e ceva demn de milă. Pe Bărgan, aceeași pasăre urcă, cu ea în zbor, pământul și depărtatele lui

zări. Întins pe spate, simți cum talerul pamântesc se înalță spre zenit. E cea mai frumoasă ascensiune ce poate s-o facă nevoiașul lipsit de toate.

De-aici vine și faptul că locuitorul Bărăganului, ialomițeanul, e o ființă oarecum tăcută. Și cu toate că știe să glumească și să facă haz când i se dă prilej, îi place mai mult să asculte cuviincios. O face pentru că viața lui e grea, și el nădăjduiește mereu că cineva va veni poate odată să-i arate cum ar putea să muncească mai cu folos pe îndărătnicul lui de Bărăgan.

Visări, gânduri, înălțare și pântec gol, iată ce dă gravitate omului născut pe Bărăgan — această pustietate care ascunde apa în străfundul ei și unde nimic nu răsare de la sine, nimic, în afară de ciulini.

* * *

Nu e vorba de acei scaieți care cresc ca păpușoiul și fac o frumoasă floare liliachie, ca un pământuf, al cărui pufușor fetele îl tund în seara de Sfântu Toader, cântând:

*Codițele fetelor,
Cât codița iepelor!*

Ciulinii de care vorbesc aici apar de îndată ce se topește zăpada, sub forma unei ciuperci, un zbârciog. În mai puțin de o săptămână, dacă e cald, ei năpădesc pământul. Asta e tot ce Bărăganul poate să îndure pe spinarea lui. Mai îndură și turmele de oi, care sunt lacome de acest ciulin și îl pasc aprig. Dar cu cât îl pasc, cu-atât crește, se rotunjește mereu și ajunge să atingă dimensiunile unei damigene mari. Atunci oile nu-l mai pasc, îl lasă în pace, căci înțeapă groaznic. Știe să se apere, buruiana dracului! Ca și buruiana omenească: cu cât e mai netrebuincioasă, cu atât știe să se apere mai cu înverșunare.

Dar ce siguranță avem noi despre ce e trebuincios sau netrebuincios pe pământ?

Atât timp cât ialomițeanul se zbate, se încăpățânează să smulgă țelinei un căuș de porumb sau câțiva cartofi, Bărăganul nu e interesant. Nu e un loc de vizitat. E sucit, ca o femeie îmbrăcată în zdrențe, ca o mahalagioaică împodobită cu diamante. Pământul n-a fost dat omului numai cu scopul să-i umple burta cu mălai. Mai sunt și colțuri hărăzite reculegerii.

Ăsta e Bărăganul.

El începe să domnească îndată ce omul harnic se retrage în coliba lui, îndată ce ciulinii înțepă rău și când vântul dinspre Rusia se apucă să sufle cu temei. Asta se întâmplă prin septembrie.

Poți vedea atunci, din depărtare în depărtare, un cioban care stă cu spatele întors spre miazănoapte și întârzie cu turma. Nemișcat, sprijinit pe bâta lui, vântul îl clatină uneori, de parcă ar fi un copac.

În jurul lui, atât cât privirea poate să cuprindă roată, nu mai vezi decât ciulini, nenumăratul norod al ciulinilor. Plini, stufoși, ai zice că-s niște oi cu lâna de oțel. Numai spini și sămânță. Sămânță răspândită pe pământ, ca să crească ciulini, numai ciulini.

Ca și ciobanul, la fel se clatină și ei. Căci în turma lor compactă, muscalul suflă mai cu îndârjire, în vreme ce Bărăganul ascultă, iar cerul de plumb strivește pământul, în vreme ce păsările se dau peste cap în văzduh, risipite de vijelie.

Așa, o săptămână întreagă... Suflă... Ciulinii rezistă, îndoindu-se în toate chipurile, cu bubumzul lor fixat pe o tulpină scurtă, nu mai groasă decât degetul cel mic. Ei mai rezistă încă puțin. Dar ciobanul, nu! El lasă în plata Domnului strășnicia Domnului și se întoarce acasă.

Noi spunem atunci: țipenie! Nu mai vezi om! E numai Bărăganul!

Și, Doamne, ce frumos e!

Cu tot avântul de care armăsarul său e în stare, crivățul galopează în împărăția ciulinilor, răscolește cerul și pământul, amestecă norii cu pulberea, ucide zburătoarele, și iată-i porniți, ciulinii! Plecați să semene netrebnica lor sămânță.

Mica tulpină se frânge pocnind, cosită la rădăcină. Bubumzele spinoase încep să se rostogolească, mii și mii! E marele pohod al ciulinilor, care “vin Dumnezeu știe de unde și se duc Dumnezeu știe unde”, spun bătrânii, privind pe fereastră.

Nu pleacă toți deodată. Unii o șterg la cea dintâi suflare furioasă, adevărată puzderie de oi cenușii. Alții par să țină piept, nu vor să se lase, dar ceilalți dau năvală peste ei, îi agață în goană și-i târăsc. La un moment dat, îi vezi încâlcindu-se, formând mari purcoaie ce se rostogolesc cu greu, până ce crivățul se repede o dată cu furca lui, îi spulberă în văzduh, îi face să joace o horă îndrăcită și apoi iar îi împinge înainte.

Atunci să te duci să vezi Bărăganul! Ai zice că Bărăganul se cocoșează, se întinde, după voință, bucuros de toată lumea asta de ciulini, care se dă de-a berbeleacul pe spinarea lui, pe când crivățul suflă turbat.

Uneori, în clipe de liniște, Bărăganul parcă-și reține suflarea, ca să simtă cum trec fugulița trei ori patru ciulini, ca niște buni tovarăși, se ciocnesc unul de altul și se întrec în glumă, dar repede se pun în rând și o pornesc cot la cot.

Spre sfârșitul vejeliei vin ciulinii singuratici. Sunt cei mai iubiți, fiind cei mai așteptați. Fie că tulpina lor n-a fost destul de uscată ca să se rupă de la început, fie că vor fi avut nenorocul de a se fi înțepenit un timp în cine știe ce șanț, fie, în fine, că o ceată de ștengari i-a urmărit și oprit în drumul lor, ei sosesc cu întârziere, sărmanii. Și-i vezi cum se perindă izolați, rostogolindu-se ca niște cocolașe de omuleți grăbiți. Văzduhul și tot Bărăganul îi privesc: sunt ciulinii singuratici, adică cei mai iubiți.

Apoi, orice viață se oprește brusc. Nesfârșitele întinderi sunt curățate ca lespezile unei curți princiare.

Atunci Bărăganul se învâluie în cojocul lui de iarnă și se pune să-i tragă un pui de somn care ține șase luni.

Dar ciulinii?

Ei își continuă povestea.

E o poveste cum nu s-a mai pomenit, pentru că-i a pământului nostru românesc. Dar mai bine s-o iau de la început...

Cu toate că-s băltăreț de la Lăteni, de la Borcea — fata asta a Dunării care cutează să se măsoare cu maică-sa — nu-s ialomițean de baștină. Părinții mei, olteni amândoi, săraci ca Iov, au plecat în lume când aveam numai doi anișori. Și ce s-o mai lungesc? După nesfârșite pribegii prin nu știu câte județe, își aruncară dășagii și pe mine, care eram cât o ciubotă, în cătunul ăsta, care se oglindește-n Borcea.

Poate să vi se pară ciudat, dar așa-i. Părinții mei nu erau oameni să se lase mânați la munci grele ca vitele la tăiere; mai ales tata, un zăpăcit care era în stare să cânte din fluier până cădea jos leșinat de foame. Și la Lăteni, măcar aveam pește la-ndemână. Aproape că-ți sărea singur în tigaie, ca să zic așa. Judecați și dumneavoastră.

Primăvara și toamna Borcea acoperea cu apele ei gălbui sute de hectare înțelenite; și în pânza asta nesfârșită de apă crăpceanul, carasul, știuca mișunau în așa hal că până și pisicile se ghiftuiau pe malul bălților. Se pescuia, atunci, cu cazanul. Mană cerească, ce mai! Bărbați, femei și copii, goi până peste genunchi, cu traista după gât, se-mprăștia în trăgători, înaintând cât mai încet cu putință pe câmpul înecat, fiecare cu un cazan vechi desfundat la el. Apa nu trecea niciodată de genunchi. Bălăcind,

peștele se izbea de picioarele noastre, dar era albitură și noi umblam după de-ăl mare. Știam că ăstuia îi place să muște la rădăcina plantelor, al căror creștet răsărea din apă. Stăteam neclintiți, cu ochii ațintiți asupra lor. Îndată ce vedeam ceva că mișcă, plaf! propteam cazanul la fund. Auzeam peștele zbatându-se între pereții vasului. Nu mai aveam decât să-l apucăm cu mâna și să-l vârâm în traistă. Tare trebuia să fii neîndemânatic ca să-ți scape.

Tatei însă, îi scăpau regulat, și puștanii făceau mare haz. Râdeau de el, îl luau în bășcălie. Nu se sinchisea. Continua să se arunce cu cazanul peste toate buruienile din jur, și de le veadea mișcând și de nu.

După un ceas de pescuit ne întorceam acasă cu traista doldora de pește. Tata n-aducea nici măcar un chitic. Și când vedea asta, mămuca, bună cum era, îl sfătuia să stea mai bine acasă, să pună la sărat pește, să facă de mâncare, să spele rufe și să mai cânte din fluier.

Asta mă umilea de-mi dădeau lacrimile: un bărbat nu spală rufe, nici nu gătește! Dar tata n-avea nimic bărbătesc în el: era blând ca o femeie, cu mustăți mari și negre și cu niște ochi adânci și galeș pironiți întruna pe fluierul lui din care, cu degetele noduroase, scotea melodii duioase care răsunau până departe și făceau câinii să latre în nopțile amuțite. În schimb, când îți făcea un borș sau o plachie de pește, sau când spăla rufe, și cele mai bune gospodine puteu să vină și să ia lecții de la el. Dar tot râdeau de el, pentru că unui bărbat nu-i stă bine să facă treburi muieresti.

M-aș fi bătut atunci cu satu-ntreg, pentru că bietul tată-meu nu lua niciodată-n seamă vreo înjurătură și lendura toate în tăcere. Surâdea ușor, se-ndrepta spre Borcea, cu căciula lui țuguiață veșnic dată pe ceafă, cu nădragii rupți, totdeauna scăpați de sub curea, târșâindu-și opincile, cu gâtul lung și cu minunăția lui de caval, de care nu se despărțea niciodată, să se răzbune pe viața asta păcătoasă și-atât de jalnic de frumoasă.

Câteodată mă luam după el. Pe ascuns uneori, că-i plăcea să fie singur. În seara căldică în care tăcerea se-amesteca cu mirosul nămolului, îl bănuiam șezând pe-un trunchi de salcie dezrădăcinată. Și după un cântec de jale de-ți lua răsuflarea, îi auzeam glasul ușor și melodios zicând încetișor cântecul nostru de neuitat din țara Oltului:

*Foaie verde de-avrămeasă,
Ila, ila, la!
Au plecat olteni la coasă;
Au rămas oltencile*

Și-au umplut cârciumile.

Da, oltenii totdeauna plecau „la coasă”, sau la alte nenumărate munci, lăsând oltencile „să umple cârciumile”, lucru nu tocmai adevărat, și tata, în orice caz, nu se ținuse de vorba cântecului: își luase olteanca cu el, și mă luase și pe mine, comoara lui. Din cauza asta mama ținea mult, mult detot la el. Îmi spunea, când mergeam la pește și-i vedeam varicele groaznice, întrebând-o de ce lasă în seama tatei treburile cele mai ușoare:

— Pentru că mi-e drag, copilul meu... Dumnezeu l-a făcut cum e și mi l-a dat de bărbat. Nu-i vina lui, săracu’...

Și uite-așa trăiam noi la Lăteni.

Aveam pe-atunci nouă ani. Mă duceam totdeauna la pescuit cu mama, care niciodată nu zicea că-i obosită, fie că era pe vremea apelor mari — când venea crapul să-ți bată-n poartă — fie în celelalte luni ale anului, când trebuia să te duci după el în Borcea.

Aici nu mai era vorba de pescuit cu cazanul, aici pescuiau cu chipcelul, cu prostovolul, cu plasa sau cu vârșiile și uneori chiar cu năvodul, mai mulți pescari laolaltă.

Trebuia s-o vezi pescuind, pe femeia asta, ca să-ți dai seama ce-nseamnă o olteancă care-și iubește bărbatul! Mai ales când arunca prostovolul roată — cu mânecile suflecate pân’ la umeri, cu fusta sumeasă sus detot, cu părul strâns bine-ntr-o basma, cu ochii, gura, nările adușe când nesfârșitul bălților — ai fi zis că s-a pornit să scoată tot peștele din Borcea!

— Halal nevastă! strigau pescarii văzând-o.

Dar noi tot în sărăcie lucie rămâneam; păcat de osteneală să te spetești muncind pe lumea asta; munca nu duce la nimic bun.

În timp ce pescuiam — îmi scoteam și eu partea mea de pește — tata, acasă, săra de zor, umplea butoaiele, zvânta peștele care prinsese sarea și îl potirvea pentru vânzare.

Vânzare... Să vă ferească Dumnezeu de-așa vânzare! Cinci până la zece franci suta de kilograme de pește, vândute cu toptanul la negustori hrăpăreți. Și încă eram mulțumiți să-l putem da, pentru că nu mai știam ce să facem cu el. Nu mai încăpeam de el, se strica și se-mpuțea, după ce ne bălăcisem în mațele lui pân’ la glezne la pusul sării. Da: cinci până la zece franci suta de kilograme! Numai pentru stat munceam, să putem cumpăra miile de kilograme de sare. Pentru noi nici măcar de o țoală sau de mălai nu ne ieșea. Și tot peștele ăsta care se strica și trebuia să-l aruncăm în Borcea,

de unde mama-l scosese cu-atâta bărbăție și cu-atâta nădejde pentru o viață mai bună!

Nu, într-adevăr, vorba din popor:

*Bună țară, rea tocmeală,
Hât-o-n cur de rânduială!*

Asta era: țară bogată, prost alcătuită și rău guvernată; știa și mama asta, ca tot țăranul român.

În anii lungi de viață rătăcitoare, de la un cap al Munteniei la altul, ea avusese de mii de ori prilejul să simtă cât de nenorocită era viața locuitorilor ăstora, care, departe de orice gârlă și prea săraci ca să-și poată cumpăra carne, nu trăiau decât cu mămăligă și cu zarzavaturi în timp ce milioane de kilograme de pește zăceau și se stricau, bune de-aruncat, pe tot lungul sutelor de kilometri pa care-i parcurge Dunărea cu brațele și afluenții ei. Dar cum să transporti mana asta cerească, când trei sferturi din țară n-are drumuri, astăzi ca și acum o mie de ani?

Mama a avut atunci o idee, pe care s-a apucat s-o îndeplinească fără să ne spună și nouă ceva: silindu-se pe ascuns să facă economii îndopându-ne cu pește și numai cu pește un an întreg — rareori câte un boț de mămăligă și mai rar cu o bucată de pâine — a reușit să strângă o sută de franci cu care-a cumpărat, de ocazie, o mârțoagă și-o căruță cu patru roți, dintre care două subrede rău, gata să cadă.

— Uite, i-a spus ea tatei, o să vă duceți amândoi, tu și cu băiatu' cu *asta*, să bateți satele și să vindeți pește sărat...

— Cu *asta*? Oftă tata, galben la față; să străbat

Bărăganul cu *asta*? Măsură din ochi gloaba jigărită, harabaua prăpădită:

— ... Vrei să mergi cu mine, puștiule? făcu el.

Mai încape vorbă?! Nu numai că voiam, eram încântat! Să vezi Bărăganul, pământul ăsta fără stăpân, era obsesia oricărui copil. Și mai ales, să pot, în sfârșit, și eu s-alerg după ciulini, despre care prietenii mei îmi povesteau minunății, s-alerg și eu pe urmele norilor de praf purtați de vânt!

— De ce să nu-ncercăm? făcui eu serios, stăpânindu-mi bucuria; ce-avem de pierdut?

— Pă dracu'! Calu', mai întâi, p-ormă căruța, și p-ormă și pă noi! O să ne-nghită Bărăganu'! Să ne-nghită Bărăganul! Mă trecu un fior. Da-da, voiam.

A doua zi în zori porneam, luând cu noi cele de trebuință, adică mai nimic. Mămuca noastră bună, plânsă, prăpădită, parcă ne-ar fi trimis la moarte, ne însoți până-n pragul Bărăganului, până dincolo de șoseaua care duce de la Brăila la Călărași ferindu-se de pustie și ținând mai pe lângă malul Borcei. Acolo ne sărută, cu fața numai lacrimi brăzdată de zbârcituri, cu toate că n-avea încă treizeci și cinci de ani. Mângâie și calul, pe care n-avea să-l mai vadă, și zgâlțâi și una din roțile căruței, să-ncerce slaba-i rezistență. Nici căruța n-avea s-o mai vadă vreodată.

În dimineața cețoasă, cenușie, siluetele noastre negre parcă se lipeau pe pustiul apropiat, iar corbii croncăneau pe cerul de vară ploioasă. Cu căciula-n mână, tata apucă hăturile de frânghie și-și făcu semnul crucii:

— Doamne-ajută!

— Să v-ajute Dumnezeu!

Și Bărăganul ne înghiți, dar tata, fără să se sperie, dădu drumul din caval unor sunete sfâșietoare pe cuvintele:

Au plecat olteni...

Și-așa am lăsat-o pe biata mamă, pe care n-aveam s-o mai vedem vreodată.

Trei sute de kilograme de pește grămadite în coada căruței, terezia pentru cântărit atârnată de coviltir, un sac cu mălai, un ceaun pentru fiert mămăliga, o pirostrie, o desagă plină cu ceapă, două velințe, un săculeț pentru strâns gologanii și o bătă zdravănă ca să ne apărăm de-o fi nevoie, asta era toată averea noastră.

Mergeam pe jos, pierduți, ca pe o mare, între cer și pământ. Calul venea după noi, tușind.

— Dacă n-ai fi vrut să vii și tu, n-aș fi plecat pentru nimic în lume, nu...

Era prima vorbă pe care mi-o spunea tata, așa deodată, în plină singurătate; n-am s-o uit până la moarte. De-atunci mă tot urmărește și-o să mă urmărească cât oi trăi. Va să zică răspunzător de toate astea eu eram, băiatul de paisprezece ani.

Da n-aș fi vrut... Dar, aș fi putut oare?

Fără să-i răspund nimic tatei — care, de-altminteri vorbise ca să nu tacă — am trecut în urma căruței, de unde vedeam, pe dedesubt, copitele calului înfigându-se-n țărâna nisipoasă, copite bătrâne și păroase care se ridicau și se lăsau cu greutate, în timp ce între osii se legăna o donicioră cu păcură

pentru uns. Le-am văzut toate astea într-o clipită, și-ndată după aceea parc-am trecut în altă lume: răsărea soarele pe neașteptate, arunca peste singurătatea noastră jerbele lui de raze orbitoare. Miile de ciulini întunecați se umplură de diamante violacee pe care mă duceam să le pipăi cu degetele, sau să le culeg cu vârful limbii, în timp ce tata și căruța se-ndepărtau încet întorcând spatele răsăritului. Chițcani, nevăstuici, dihori, fugeau înspăimântați, aproape tot atât de mulți ca lăcustele, și-mi părea rău că nu luasem câinele. Ce s-ar mai fi ospătat el cu vietățile astea, că-i era și lui lehamite de-a mânca numai pește, ca și stăpânilor lui. Și-apoi, aș fi avut în el un tovarăș bun, cum avea tata în fluierul lui. Dar mama ne sfătuisese să ne lipsim de el, pentru că i-ar fi curs balele văzându-ne mâncând mămăligă, cu-atât mai mult cu cât tata avea somnul ușor și că pe Bărăgan nu se afla tipenie de om, cu-atât mai puțin făcători de rele.

Cu toate astea, ce bine mi-ar fi prins Ursu! Eram setos de solitudine și de călătorii lungi, dar cu un tovarăș să-mi placă. Ani de-a rândul, martor neputincios, ținuit la pescuitul meu, priveam la plecarea tovarășilor mei, galopând cu crivățul și cu ciulinii în frumoasele noastre luni de septembrie. Unde se duceau? Ce s-alegea de ei? Ce vedeau? Unii dintre ei nu se mai întorceau acasă. Se spunea: “cu-tare s-a pierdut”. Altul ajunsese pân’la nu-știu-ce rudă înstărită care-l înfiase. Cum e asta? Cum te pierzi și cum te înfiază cineva? Din pricina asta promisem fără vorbă să-l însoțesc pe tata. Voiam s-alerg și eu cu vântul și cu ciulinii, s-alerg, să scap de apa asta care făcea să-mi putrezească picioarele, de peștele pe care-l strângeam de pomană.

Acuma, uite, ciulinii erau aici, la picioarele mele, frumoși ca niște merișoare dolofane, mulți ca stelele, cărnosi, plesnind de sevă, dar nemișcați. Nu se clinteau din loc, pentru că eram la începutul lui august. Alerga-voi cu ei, peste-o lună? Afla-voi încotro te mână, unde se duc? Știam că cei mai mulți sfârșesc trosnind în foc, în cine-știe-ce sobă. Dar ceilalți? Cei care nășteau legende? Ce țări arăta-vor ei privirilor unui băiat? Cum fac ei de schimbă soarta unora?

Ah, cât aș fi vrut să stau de vorbă cu unul care să-mi povestească aiureli, să mă mintă, dar să-mi dea ghes la visat, la cutezat! Și ciulinii nu erau decât vis și îndrăzneală, invitație la a schimba ceea ce ai pe ceea ce-ai putea avea, fie și tot ce-i mai rău, pentru că, celor cărora le e dragă lumea-ntreagă, nimic nu-i mai rău decât statul pe loc.

În ochii noștri de copii, Bărăganul, despre care se spunea că-i “nesfârșit” însemna “ tot pământul”. Era pustiu, era sterp, plin de primejdii, știam asta; totuși, Matei, feciorul lui moș Broșteanu, cu ciulinii a plecat într-o bună zi, și nu s-a mai întors, și-a ajuns unul dintre cei mai mari marchitani din București.

Mărturisesc că nu visam la nici o mărire. Visam, atât.

Mă revolta peștele împutit, toropeala bălților nămolose și chiar și părinții mei mă revoltau, pentru că aveau aerul că vor să-mi lase moștenire soarta lor amărâtă. Alta mai jalnică nici nu știam, și nu-i uitam pe găzari, la care și pâinea pe care-o mănâncă ia mirosul mărfii lor, dar ei cel puțin mănâncă pâine-n fiecare zi, pe când noi numai o duminică din patru. Și când te gândești că ajungând la Borcea, părinții mei fuseseră fericiți să constate că e pește din belșug:

— Aici, cel puțin e pește! strigau ei când voiai și când nu voiai.

Într-adevăr, era atâta că pâin’ la urmă ne-a gonit, pe tata și pe mine, iar pe mama a omorât-o.

Se-mplinise săptămâna de când nu văzusem chip de om când dând peste drumul spre Mărculești, care taie Bărăganul de sus în jos, tata zise:

— Nu se mai poate să mergem cu tot peștele ăsta. Trebuie să ne descotorosim de o parte din el.

— Cum? Să-l aruncăm?

— Nu chiar, dar aproape... Drumul ăsta e foarte umblat. O să-ncercăm să-l vindem țăranilor care se duc la culesul porumbului. Cu zece franci cincizeci de kile, sunt bani găsiți.

Mă gândeam la socoteala făcută de mama:

— O să-l vindeți cu patruzeci-cincizeci de bani kilu, așa că după primul drum “ scoateți” și calu’ și căruța și-un câștig mic pe de-asupra.

Puteam acuma să prezic ce-aveam să “scoatem” din acest prim și ultim drum doar uitându-mă în ochii stinși ai calului și la fața groaznic de suptă a tatei. Cât despre căruță, nu era nici ea mai brează: câteva zile de arșiță încă, și n-o să mai fie nici ea decât un morman de lemne și de fiare. De-acum două zile roțile nu se mai țineau decât pe cârpăceli, și calul cădea la fiecare o sută de pași, împleticindu-se. Îl puneam pe picioare ridicându-l de coadă. Dar străbaterea Bărăganului în felul ăsta îl cufunda pe tata într-o muțenie din zi în zi mai îngrozitoare pentru mine, o muțenie care-mi amintea de cuvintele lui din dimineața plecării.

Tare-aș fi vrut să dispar, să scap de-a binelea. Era înfiorătoare tăcerea asta a tatei, la fel cu-a Bărgănelui, pe care n-o sfâșia decât strigătele ascuțite ale hultanilor și vulturilor pleșuvi, care-și săpau cuiburile în șirul nesfârșit de dealuri ce se profilau în departări. Apariția păsărilor ăstora de pradă mă silea să nu mă despart de tata nici un pas măcar. De vulturi nu mi-era teamă, că-s fricoși, și se mulțumesc să sfâșie câte-un stârv zvârlit la margine de pășune, dar mi-era teamă de hultani, despre care se zice că atacă turmele de oi și câteodată înșfacă miei în gheare.

Teama asta nu-mi era chiar atât de neplăcută. Poate că alături de-un tovarăș mai voios și înarmat cu o pușcă, aș fi descoperit în mine un suflet de haiduc, visând la primejdii și isprăvi de vitejie. Dar Doamne, ce trist e să te măsoari cu Bărgănel — unde totu-i vitejie și primejdii — alături de-un om pe care viața-l zdrobise.

Ținându-mă scai de el, străbătând un infinit locuit de basme, mă întrebam adesea cine era tatăl ăsta al meu pe care în afară de fluierul lui nimic nu-l interesa? Nu-l văzusem sărutând-o pe mama niciodată, și pe mine numai rareori mă mângâiasse, cam pe când ne așezasem la Lăteni. Nu știam despre el mai mult decât știam despre calul nostru, poate mai puțin chiar.

Și iată-n ce jalnică tovarășie am cutezat, la paisprezece ani, să plec “în haiducie” în regatul ăsta, legendar, al ciulinilor...

Era pe la amiază când am poposit pe drumul Mărculeștilor. Calul, lăsat în voie, mergea împleticindu-se în dreapta și-n stânga, păscând iarbă dar, prea însetat, căzu lat și nu mai mișcă. Încercărăm să-l punem pe picioare, să-l ducem la un puț a cărui cumpănă se zărea departe la marginea drumului, dar n-a fost chip și a trebuit să ne ducem s-aducem apă și să-l adăpăm acolo. Apoi am înfulecat și noi, ca de obicei, la umbra căruței: o mămăligă zdravănă și veșnica saramură de pește cu niște afurisiți de ardei iuți.

Tata, mâncând, era întruna cu ochii în zare, cu nădejdea să vadă ivindu-se vreo căruță de țăran. Chiar se ivi, către sfârșitul mesei, o trăsură frumoasă în trapul mare, ridicând un nor de praf. Butucii roților sunau ca niște clopoței.

Doi telegari voinici, cu hamuri scumpe, o trăgeau zburdând în ham.

Era un ȣigan pricopsit, unul dintre acei rotari-fierari care au pământuri frumoase și mănoase muncite de cojani ca de-alde noi.

— Ho, ho, ho-o! strigă el oprind cu aere de geambaș fanfaron, zgâind niște ochi care voiau s-arate firoși și rânjind cu toți dinții albi ca laptele.

La această semeție tata lăsă umil capul în jos.

— Bună ziua, măi rumâni. Ce-aveți de vânzare? Pepeni?

— Nu, pește îndulcit...

— Ce fel de pește?

— Ciortan...

— N-are viermi ciortanu' tău?

— De-o avea, nu cumperi.

— De ce n-aș cumpăra? Ce, parcă-l mănânc eu? Ptiu!

Și zicând vorbele astea coborî, legă hățurile de o roată și începu să scotocească prin căruța noastră. Răsuci peștele pe toate fețele, îl desfăcu la urechi, îl mirosi, mușcă din el chiar, apoi spuse:

— Încă n-au viermi, ciortanii tăi, da' mult nu mai țin. Cât ai?

— Trei sute de kile.

— Cu cât îl dai?

— Zece franci cincizeci de kile, să scap de el.

— Și dacă-ți iau jumătate, lași mai ieftin?

— Nici un ban mai jos, făcu tata, dezamăgit.

Atunci țiganul, umflându-se în pene, strigă:

— De ce ești prost, mă? Unde crezi tu c-ai să-ți vinzi peștele, cu harabaua asta și cu mortăciunea de gloabă? Și zicând astea, dădu una cu ciubota în spinarea calului care tot întins pe jos stătea. La asemenea mârșăvie, tata strânse fâlcile, apucă reteveiul și se apropie de țigan, care se trase-ndărăt spre trăsură:

— De ce dai în vită, cioroi împutit? Ce, te-am rugat eu să-mi cumperi peștele? Ți-am dat măcar ziua bună? Când ți-oi pocni una cu bâta asta un' te-a miruit popa...

Alb la față, țiganul se făcu mielușel:

— Ai dreptate, nene. Da' deh, n-aș mai fi țigan dacă n-aș face de-astea; prost nărav, să faci totdeauna pe grozavu'! Hai, uită mojicia și vin' să te cinstesc cu o țuică! După aia o să cântărim o sută cincizeci de kile de ciortan la prețu' la care-ai zis.

Tata cugetă o clipă, apoi primi o țuică și chiar mai multe. Avui și eu partea mea. Am cântărit apoi de cincisprezece ori zece kile, cântăreală

cinstită. Cu treizeci de franci vârați în teșchereaua tatii, mai băură o țuică și se despărțiră destul de prietenește.

Și căruța, ușurată pe jumătate de povară, își relua, în amurg, drumul abia ghicit prin Bărăgan.

N-am mers mult... O poștă... Mereu pe urmele soarelui. Dar ne-au trebuit două zile și mai bine să facem drumul ăsta, în așa hal erau și calul și căruța. Apoi s-au prăbușit, așa, dintr-odată, în arătură.

Căruței îi căzură dintr-odată trei roți, care se făcuseră țandări, și coviltirul se desfăcu răsturnându-se. Și calul își dete sufletul când asfinți soarele aurind pustiul, rămășițele căruței și fețele noastre întristate. Bietul animal își găsi sfârșitul fără nici o suferință, fericit, poate, să isprăvească odată cu toate astea. Scoțându-și căciula și uitându-se la el, tata zise:

— Martor mi-e Dumnezeu că nu l-am făcut să sufere. Trei bătați de pușcă am alergat să-i car apă; iarbă nu i-a lipsit, și bici, nici n-am. Dacă murit de mâinele mele, Dumnezeu să mă ierte, da' nu-s vinovat.

Făcu semnul crucii și îngenunchie cu fața la răsărit, de unde pornise fără nădejde.

Am petrecut noaptea lângă calul mort, multă vreme fără să scoatem o vorbă, înainte de a adormi în cântecul dureros al greierilor. A doua zi în zori corbii apăruseră, dând târcoale și croncănind îngrozitor. Ne depărtarăm în grabă de stârv și de celelalte.

Tata puse la fiert o mămăligă mare, pentru drum, umplu ceaunul cu pește și făcu o desagă din sacul de mălai aproape gol și umplu și bota cu apă. Eu m-am încărcat cu velințele și cu pirostriile.

Pornind la drum, tata, ca și la plecarea din Lăteni, zise:

— Doamne-ajută!

Mama nu mai era, să ne răspundă, și nici din caval nu mai cântă.

În ziua aceea, către amiază, cum apucaserăm pe drumul Călărașilor, începu să bată un vânt puternic dinspre baltă:

— Iată și baltărețu', făcu tata; ăsta-i vestitorul crivățului. S-a isprăvit cu vara! Și-acuș-acuș, dac-o să te tragă inima, ai să poți s-alergi după ciulini.

Și, văzându-mă privind la ciulini ca un apucat, adăugă:

— De-altminteri știu că asta te-a împins în gura Bărăganului. Acuma, că ne-a ajuns nenorocirea, am putea s-alergăm împreună.

— Ne-ntoarcem la Lăteni? l-am întrebat.

— Mergem mai întâi la Călărași, e capitală de județ, și cântecul zice:

*Negustor, negustoraș,
Hai la târg la Călărași!*

Bietul tata, om de treabă, încerca să-și descrețească puțin fruntea. I-am sărutat mâna repede și el m-a mângâiat pe obraji:

— Să uităm necazul, băiatu-meu... Pe lumea asta ne aflăm ca să ispășim: așa-i viața... Dar, Dumnezeu vede...

După două zile de umblat pe un drum în sfârșit bun, ajunserăm la Călărași, unde Borcea se supără pe Dunăre și-o ia razna pe o sută cincizeci de kilometri, până la Hârșova, unde intră iar la matcă. Pentru prima dată la Călărași am aflat ce-i aia un oraș, cu drumuri pietruite, cu case zidite peste alte case și cu lume multă care se-nghesuia ca la bâlci. În curțile bogaților erau stive mari de lemne de fag sau de salcie, tăiat în stâneni și, văzând asta, tata a cumpărat un ferăstrău și un topor, a făcut o capră și iată-ne strigând prin fața curților ăstora pline de lemne: “Tăietorii! Tăietorii!”.

Am fost primiți bine pestetot și munceam pe oricât, totdeauna cu toptanul. Tata cerea de două ori cât făcea, pentru că, zicea el, bogații se tocmesc ca țiganii, dar pân’ la urmă tot ajungeam la învoială. Și bietul tata asuda rău detot, din zori și până-n noapte. Asudam și eu, că-l ajutam pe cât puteam. Și-am ajuns așa să câștigăm, una peste alta, cam până la zece franci pe zi, lucru nemaipomenit.

— Trebuie, băiatu-tatii, zicea el, trebuie s-aducem acasă suta de franci care zace-n Bărăgan acuma, că altfel moare maică-ta de supărare.

Așa că trăgeam voinicește la ferăstrău, mâncând pâine și brânză. Pâine! Ce bine-mi părea că puteam să mănânc pâine! Cozonac curat, față de veșnicul nostru pește de la Lăteni.

Seara, frânți de oboseală, ne ospătam cu sarmale bune la un birt de lângă oborul de cereale, unde birtașul îi cunoștea pe ai mei și ne lăsa să dormim fără plată într-un colț în șură. Dar tata, ca să nu pară prea calic, plătea în fiecare seară un kil de vin. Și așa, întruna, o săptămână întreagă. Încă una, lucrul ne aștepta, și am fi apucat drumul Lătenilor, să-i ducem mamei banii. Era o mulțime de cojani cu căruțele, gata să ne ducă până la Fetești sau și mai departe încă.

Și ne-au și dus. Am plecat fără să-ncepem măcar a doua săptămână de lucru, dar nu ca să ne ducem la maică-mea, că ea murise.

Nu bănuiam nimic atunci seara la han, când a intrat Gavrilă Spânu din Făcăeni, plin de praf, cu biciul pe braț și spunându-i tatei, în felul lui glumeț dintotdeauna:

— Vra să zică-așa, Mărine! Tu te umfli de sarmale și Anica ta...

— Da, știu, făcu tata, strângându-i mâna, știu: Anica ne-așteaptă cu nerăbdare... Da' ne-a lovit nenorocirea, pe-afurisitul ăsta de Bărăgan. Ia stai jos și mai povestește cum merg lucrurile pe-acasă.

Gavrilă se așează, la dreapta mea, se uită cam ciudat la tata, care ședea în fața lui, scoase căciula și scuipă pe jos:

— Adă-mi o cinzeacă de țuică! strigă el către hangiu.

Apucând țoiul, ridică, fără să spună o vorbă brațul și picură câțiva stropi pe dușumea. Văzându-l, tata apucă paharul de vin și vru și el la rândul lui să lase să pice, dar rămase cu ochii pironiți la Gavrilă, parcă l-ar fi întrebat: la cin' te gândești? Omul nu răspunse, privi pieziș spre mine, își suci mustața și-l văzu-i făcându-i tatei un semn din sprâncene.

Am priceput și izbucnii în lacrimi. Atunci, ușurat, Gavrilă povesti pe scurt, în timp ce eu plângeam în pumn:

— Da, s-a stins, biata femeie... O-nțepătură-n deget, c-un os, pe când spânteca un pește... Un fleac, ai fi zis, o zgaibă... Da-n nici opt zile s-a înveninat. A venit atunci la mine, la Făcăeni... Cum a doua zi trebuia să plec cuncărcătura la Călărași, nevastă-mea a culcat-o la noi și, când să se crape de ziuă, trebuia să pornim la drum. Tot timpul s-a văitat, n-a închis un ochi. Alaltăseară am ajuns aici și drept în poarta spitalului am oprit. În timpul nopții și-a dat sufletul. Ieri au "tăiat-o" și-au înmormântat-o.

Și după o pauză, omul adăugă:

— Anica v-a rugat s-o iertați și v-a iertat și ea pe voi.

— Dumnezeu s-o ierte! zise tata vărsând câțiva stropi de vin.

— La toți ne vine rându', într-o bună zi, incheie Gavrilă.

Și strecură lângă farfuria tatei o basma făcută ghem; am recunoscut basmaua roșie a mamei, cu care se lega la cap când mergeam la pescuit.

— Și gologanii, făcu el, v-o doișpe franci, mi se pare, așa zicea. Cu privirea rătăcind pe masă, tata murmură:

— Bărăgan blestemat... Și peștele ăsta blestemat... Doamne, tare-i greu să urci pân' la capăt Golgota asta a vieții...!

— Fie-i țăr'na ușoară! zise Gavrilă, ciocnind cu tata. Apoi:

— Ce necazuri zici tu c-ai avut pe Bărăgan!

— Calu' mi-a murit, căruța s-a făcut praf, și peștele s-a dus dracului...

— ... Atâta tot? Fir-ar să fie...! Și-acuma?

— De-o săptămână tăiem lemne... Și gândeam că ni-i îngăduit să mâncăm sarmale, că trudim de ne iese sufletu'...

A treia zi după seara asta de durere mare, am pornit cu Gavrilă. El se întorcea la casa lui, dar noi... Încotro mergeam? De Lăteni, în orice caz, nici tata, nici eu nu mai voiam să știm. Nu ne-o mărturisisem dar se citea pe fețele noastre. Și cu toate astea, la îndemnul vecinului nostru de comună, ne urcarăm în căruță, în așa hal eram lipsiți de orice voință. O făceam, cred, de frică să nu ne pomenim singuri.

Trei zile și trei nopți de mers, amuțiți, cu popasuri lungi în care n-auzeai decât strănutatul cailor, trei zile bune de drum între Borcea și Bărăganul care mă chema, mă voia, îmi făgăduia tot ce nu puteam găsi nici la tata, nici la Gavrilă, a căror muțenie îmi dădea amețeli. Ei stăteau în față, eu în spate, și mă uitam la spinările lor încovoiate. Din când în când ne-ncrucișam cu câte-un căruțaș:

— Bună ziua, oameni buni, făcea el.

— Mulțămim dumitale, răspundeau cei doi.

Asta era tot. Scârțâit de osii, zgomot monoton de roți, cer și pământ, fără de-nceput și fără de sfârșit, fără de nădejde. Un drum lung rămânea în urma noastră, altul tot atât de lung ne stătea în față, la fel de plicticos, fâșie moartă ce amăgește omu'.

Și iată că-n a treia zi de mers, către seară, zărim, în depărtare, un câine mare stând pe picioarele dindărăt, cu urechile ciulite, privind cu speranță spre mijlocul drumului. Sunt sigur că-i Ursu al meu; sar din căruță și-alerg spre el, în timp ce se repede spre mine; ne izbim unul de altul și ne rostogolim în țărână, mă mușcă-n joacă, mă umple de bale, se pișă pe picioarele mele desculțe pân' să-mi dea drumu' și să-i sară tatei în spinare, tata care-l prinde și-l strânge la piept.

Suntem, aici, la o zvârlitură de băț de casă. Și tata-i zice atunci lui Gavrilă:

— Măi frate, vezi și tu, nici câinele nu mai vrea să știe de bordeiul ăla! Ia tu tot ce-i găsi acolo! Noi nu ne mai întoarcem, ne ducem în lume, eu și băitul ăsta și câinele. Ia-o tu, Gavrilă, gospodăria asta fără femeie...

În picioare în căruță, Gavrilă stătu o clipă pe gânduri, mușcându-și mustața:

— Ai dreptate, Marine, făcu el. Omu' care n-are nici pământ, nici femeie, nu-i bun de nimic. Du-te-n lume, dară. Și uite, ia treizeci de franci pentru lemnăria pe care-o s-o scot din casă.

Apoi, arătând cu biciul spre mine, adăugă:

— Āsta-mi pare cam apucat. Ai grijă de el pe vremea ciulinilor... E-n stare să te lase baltă. Însoară-l cum s-o face de opșpe ani; fă-i rost de-o fată cu ceva pământ, să aibă la ce roboti prin juru' casei.

— Ba nici gând. Să-l îndrepte Dumnezeu...

Gavrilă ridică din umeri și porni.

*

Rămaserăm în mijlocul drumului pustiu, cu calabalâcul nostru și cu Ursu, care ne-ntreba din ochi ce-avem de gând.

Încremenit ca un stâlp, multă vreme tata privi pierdut zarea dinspre Lăteni, unde opt ani de zile spintecase pește și nădăjduise. Și mi-am adus aminte atunci pentru prima dată de cuvintele rostite de el ca un blestem, în plin Bărăgan: "Dacă n-ai fi vrut să vii și tu, n-aș fi plecat pentru nimic în lume!"

La o biserică în depărtare bătea toaca la vecernie când ne-am pornit la drum, apucând-o spre miazănoapte, spre Ialomița, spre alte meleaguri. Oceanul de ciulini își unduia valurile cu crestele împurpurate de asfințit, în timp ce dealurile cu coamele lor pleșuve și rotunjite vegheau pustietatea. Pe cerul limpede, berze și cocori se-nvârteau în loc, dansul de adio dinaintea plecării. Mă durea ceafa de atâta privit, și inima mi-era grea, știindu-mă ținut de pământ.

Ursu mi-o luase înainte, prinzând găze din zbor. Tata, mult înaintea noastră, cânta din cavalul multă vreme uitat:

Și-au plecat olteni...

Pământurile sunt mănoase pe amândouă malurile Ialomiței, și moșiile, numeroase. Aici Bărăganul își rupe dinții.

Trei zile am rătăcit între Hegieni și Platonești tot căutând un loc de argat, dar nu ne primea nimeni. În cele din urmă, istoviți, nimerirăm într-o seară în fața porții unei moșioare nepricopsite, un conac dărăpănat, unde ne primiră. Era o locuință boierească sărăcăcioasă, cu vite puține și cu pământ tot puțin, așezată la o leghe de sat. Bărăganul pândea nesățios, câinos, gata să înghită tot. Împresurat de tristețe și însingurat, conacul părea că nu opune nici o rezistență căpcăunului ăstuia îndrăgostit de imensitatea nelocuibilă.

La sosirea noastră, un miros bun de mămligă de-abia răsturnată ne gădilă nările și însufleți voioasă coada lui Ursu. Slugile, bărbați, femei și copii trebaluiau prin toată curtea, în timp ce găinile se îndreptau, cu ochii mici, spre cotețe.

Ne-a întâmpinat iconoama, o femeie cu înfățișare orășenească, cu un mănunchi de chei la brâu și autoritară la chip. Nu ne-a descusut prea mult, s-a dus și-a strigat sub o feareastră:

— Duducă! Duducă!

Persoana care apărură în ceardac era o duducă cu părul alb, înaltă, cu trăsături distinse și foarte slabă, dar ținându-se foarte drept. Puse întâi să-i liniștească pe câinii care se repezeau lătrând la călcăile noastre, apoi zise:

— Ce-i, Mario?

— Au venit doi sărmani, nu-s de pe aici, cer adăpost și, dacă se poate, de lucru.

— Aproiați-vă, făcu Duduca aplecându-se peste balustradă.

Îl lăsarăm pe Ursu afară și venirăm sub ceardac, cu căciula în mână. Ne privi cu atenție, îndelung, cu ochi blânzi care-mi încălziră sufletul. Și când, întrebat scurt, tata îi povesti totul:

— Vai de voi... murmură ea.

Vestmântul ei negru de modă veche o făcea s-arate severă, dar avea un glas care suna a bunătate și te făcea să-i uiți asprimea înfățișării.

— Aveți și-un câine... oftă ea.

— Trebuie să-l omor? întrebă tata.

— Nu... Un câine-și găsește el de mâncare. Rămâneți aici, cu ceilalți. Și pentru că tot vă pricepeți la pește, apucați-vă de puneți puțin la sare, pentru conac.

— Na-ți-o bună! făcu tata, depărtându-se. N-o să scăpăm niciodată de blestematul ăsta de pește!

Și i se lungi fața cuprinsă de deznădejde. Iar ne vedeam umblând prin mațele scârboase cu sarea usturătoare la cea mai mică zgârietură, ferindu-ne de solzii care-ți săreau în ochi, și de oasele afurisite care puteau să-ți otrăvească sângele, amintindu-ne de viața din Lăteni, de care ne săturasem și de care fugeam.

Ca o adeverire a temerilor noastre, curtea se umplu chiar atunci de-un fum gros care venea de la peștele sărat pe care-l frigeau pentru masa de seară. Și ce pește! Știucă mărunță și crăpcean nenorocit de-ăl cu solzii negri... Noi îi ziceam plevușcă ofticoasă și-o adunam cu lopata din bălțile împutite. Mai bun pește mânca Ursu la Lăteni!

Până să ne așezăm la masă, băgarăm de seamă că toate mergeau deopotrivă, la Duduca. În jurul ceaunului în care fierbea mămăliga, niște copii scheletici jucau un fel de horă a flămânzilor, gata să sară și să culeagă stropii de terci căzuți de pe făcăleț. Se frigeau la degete când o făceau, dar asta nu-i împiedica să sară din nou și să se lingă pe degete de parc-ar fi fost miere. Alți copii se băteau, în loc de terci, pe știuleți de porumb, aproape uscați, pe care-i șterpeleau și-i coceau cu chiu cu vai. Îi goneau și pe unii și pe alții, îi înjurau pe-nfundate, îi cârpeau, ca pe câinii care dădeau târcoale pe lângă grămezile de jărat și-ți furau peștele-ntr-o clipită.

Bărbați și femei roboteau alene, parcă le era lehamite, cu mutre întunecate, tăcuți, aruncând priviri piezișe Marei, iconoama, ce veghea asupra "curții" în care, într-adevăr, nu belșugul domnea. Se vedea bine că nu domnea nici ordinea și nici severitatea, și că toți își pierdeau vremea fără să facă mare lucru; dar atunci, de ce atâtea slugi?

M-am întrebat lucrul ăsta mai ales după ce-am văzut-o pe iconoamă împărțind cu zgârcenie feliile de mămăligă, porție de cap de om, nu mai mare decât un dumicat.

— Da-da, făcu tata către mine, aici îs doi la muls o vacă și patru gata să-nghită un boț de mămăligă.

Așezați pe niște scăunașe scunde în jurul unor rogojini mari, fiecare primea, în afară de porția neîdestulătoare de mămăligă, o strachină de saramură. Atâta tot. Și, ca să nu rămână careva păgubaș, se făcea o adevărată pază în jurul mămăligii, pentru că băieții se năpusteau pe ea ca niște pui de lup flămânzi. Am văzut cum pe unul dintre ei l-au închis, că era cel mai iscusit la ciordeală.

Nimeni nu părea mirat de felul ăsta de-a trăi. Citeai pe toate fețele un fel de resemnare firească. Mâncau ce-aveau de mâncat vorbind tare puțin și

bând multă apă. După ce terminau, bărbații se duceau pe lângă vreun foc de jărătic pe jumătate stins și coceau, șezând pe vine, păpușoi, pe care-l mâncau pe-ndelete în noaptea care se lăsa, în timp ce câinii se băteau pe rămășițele de pește zvârlite de femei.

Atunci seara am priceput și noi câte ceva. A doua zi am aflat restul.

Duduca se trăgea dintr-o familie foarte bogată. Se certase cu părinții ei în ziua în care aceștia vrură să o mărite cu un bărbat pe care ea nu putea să-l sufere. Asta se întâmplase pe la vreo douăzeci de ani, când ea de mult își dăruise inima unui băiat frumos cu ochi de cerb, păr de abanos și înfățișare de haiduc, cu care, în copilărie, în fiecare septembrie fugărea ciulinii. Nici un tinerel nu se pricepea mai bine ca ăști' doi să se-ntreacă nebunește cu crivățul, cu Bărăganul și cu ciulinii lui eterni.

Nu s-au neliniștit, la început, dar mai târziu, după ce au aflat-o pe Duduca în brațele iubitului ei, niște mișei năimiți de tatăl fetei l-au bătut într-o noapte pe Tudorache cu atâta cruzime, că bietul băiat a rămas lat. Duduca a jurat atunci în fața icoanei Sfintei Fecioare să rămână credincioasă celui ucis. Și s-a ținut de vorbă. Părinții au dezmoștenit-o, lăsând toată averea celor două surori mai mici, cărora fapta le-a convenit.

Adăpostul ăsta modest în care trăia îl datora unui unchi. Prost administrat, conăcelul fu, bucată cu bucată, înghițit de “Bărăganul însetat de pustietăți”. Și cu toate astea chiar dacă se afla aproape în pragul mizeriei, tot “duduca cea bună” primea părintește toate slugile care nu se puteau pripăși pe-aiurea. Împărțea cu ei ce se găsea prin casă, trăia ca o schimnică și nu-și îngăduia nici o plăcere mai costisitoare. Toată bucuria ei era să privească Bărăganul, mai ales pe vremea ciulinilor. O vedeai atunci ceasuri întregi stând și amintindu-și de tinerețe și uneori îi dădeau lacrimile, cu capul rezemat de ceardac.

Maria, iconoama, era confidenta ei și în același timp și mâna forte care conducea gospodăria. Cam slabă mâna forte, firește, pentru că Duduca nu-i dădea voie să fie aspră cu “oamenii ei”.

— Să facă fiecare cât poate, cât vrea, avea ea obiceiul să-i spună Mariei, doar atât cât, târâș-grăpiș, să meargă lucrurile.

Da, “să meargă”... numai că nu prea mergeau. Și biata iconoamă, prinsă între ciocan și nicovală, tăia din porția de mămăligă și-auzea, prin sat, cântându-i-se:

*Pe la noi pe la Duduca,
Face m'măliga cât nuca
Și-o păzește cu măciuca
Și pune copchiii-n hiare,
Să nu ia m'măliga-n ghiare.*

Dintre toți pripășiții culeși de Duduca, Maria era cea mai veche. Și cea mai de plâns totodată, pentru că, la patruzeci de ani, singura ei pasiune era să-și slujească stăpâna, fără să fi cunoscut vreodată un Tudorache, nici bucuria copilăriei alergând după ciulini, nici înduioșata amintire a Băraganului.

Dar stă scris că orice făptură omenească să verse lacrimi pentru o pricină sau alta. În nopțile frumoase de septembrie, auzind țăranii înțepând-o cu cântecul zeflemitor din sat, Maria se ducea să se ghemuiască, plângând, sub ceardacul stăpânei; și în timp ce aceasta, pierdută în visurile ei trecute, se revedea alergând alături de iubitul ei, sărmana iconoamă, copleșită pe nedrept de soartă, își căina amarnic viața ei dedicată unui biet devotament.

Povestea asta cu mămăliga cât nuca, păzită cu măciuca, sarcasmul acesta popular care spunea că „*pun copchiii-n hiare ca să nu ia mămăliga-n ghiare*”, această melopee, și duioasă și crudă în același timp, ajunse pentru tată-meu o obsesie.

— Câteva vorbe bine ticluite, îmi spunea el, și vezi în ele toată durerea neamului ăstuia oropsit, nu de boieri ca Duduca, o nenorocită și ea, da' de boieri ca tată-său, de care țara-i sătulă.

Avea cum s-o știe, el care cutreierase țara de la un cap la altul și știa pe dinafară aproape toate baladele noastre populare. Dar niciodată nu-l văzusem atât de speriat de-o judecată populară, ca de acest cântec de jale îndreptat împotriva celor “două femei bătute de Dumnezeu” cum zicea el. A îngânat-o de la răsăritul soarelui și până la căderea nopții, toată săptămâna asta care-am petcut-o alături de el punând la sare peștele Duducăi. Și poate că niciodată fluierul lui n-a scos melodie mai tristă, nici buzele lui n-au rostit cuvinte mai sfâșietoare.

Dar, speriat de teama de-a mă vedea ținuit la o viață de câine aidoma celei pe care-o vedeam în jurul meu, și gata mai mult ca oricând să fac cine știe ce poznă cu ciulinii ce mă mânau spre libertate, îi strigam de multe ori că mă săturasem de bocetele lui.

Cât de rău mi-a părut mai târziu! Dar cine-ar fi bănuir atunci că obsesia asta nevinovată avea să-l coste, în curând, viața? Și veni, în sfârșit, și ziua-n care am pornit în lume. O așteptam, gata la toate. Mi-a fost deosebit de prielnică.

În dimineața aceea, trebuind să se ducă, cu câțiva oameni, după două căruțe de nutreț la Giurgeni, tata îmi spuse:

— Aseară, după vijelie, am văzut porcii cu paiu-n gură. Asta-nseamnă că azi sau mâine-ncepe crivățu' să bată! Să nu-mi faci vre-o poznă cu ciulinii ăia! Las' să ne petrecem iarna aici... La primăvară, om vedea.

Nu i-am răspuns nimic, și omu' a priceput cum stă, pentru că m-a sărutat. Sărmanu' tata... Dar așa-i: fiecare cu soarta lui. Dacă a mea s-a schimbat cu totul, dacă astăzi fac ce-mi place la mine acasă și pe pământul meu, asta, în bună parte, o datorez aiurelii mele de copil neascultător.

Erau acolo la conac patru băieți și trei fete, slabi, murdari, desculți și zdrențăroși, ca și mine. Nu le păsa de goana cea mare a ciulinilor; năzuințele lor erau destul de mărunte: câte o raită de-o leghe-două, și pe urmă înapoi la mămăliga cât nuca. Erau niște bieți neisprăviți. Așa că am socotit că-i de prisos să le mai spun ceva.

Dimpotrivă, băieții din sat, de-o săptămână-ncoace numai de ciulini vorbeau:

— Ah, anu' ăsta o fac lată!

Copii de oameni înstăriți sau de săraci lipiți pământului, unii pentru că erau prea răzgâiați, ceilalți prea amărâți, își făgăduiau cu toții s-o facă lată:

— Eu am s-o-ntind până la Călărași! făcea unul.

— Eu, pân' la București! se grozăvea altul.

Desigur, nu era vorba să faci o sută sau două de kilometri cu piciorul dar, Doamne-Dumnezeule, care-s îndrăznelile și visurile și presupunerile și speranțele care să nuncapă-ntr-un cap de copil născut la o margine de Bărăgan!

Pentru ce n-ar întâlni, de pildă, o cucoană mare, numai dantele, frumoasă și duioasă, care tocmai atunci să treacă cu trăsura ei cu șase cai, sau unul dintre haiducii cu flinte ucigașe, care omoară despoții și răstoarnă galbenii în palmele băcătorite ale iobagului, sau, cine știe, fata de boier năstrușnică, și ea pornită s-alerge după ciulini, și care să-l ia de mână și să-l ducă în fața mamei sale, boieroica, și să-i spună: "Uite, mamă, ăsta-i logodnicul meu!".

De ce nu? În nimic oare nu trebuia să crezi, din tot ce povestise bunica de-atâtea ori la gura sobei? Și nici în nimic din ce tot povestise vrăjitorul de moș Năstase, văcarul satului? Mai ales el:

*Moș Năstase din Livezi,
Cel c-o sută de podvezi
Să le vezi să nu le crezi...*

Așa-i mergea vorba. Om de treabă, mărunțel, nu mai înalt decât bâta lui, șchiop, puțin cocoșat, cu un umăr ridicat, cu ochii lăcrămând, cârn, ursuz, totdeauna cu nădragii pe vine, era sufletul satului: cum se-mbolnăvea o vacă, îi băga mâna-n fund pân' la cot și-o făcea bine; sau "venea" un vițel de-a-ndărătelea: tot el, tot cu mâna, îl făcea să "vină" bine, cu botul așezat frumușel pe picioarele dinainte; avea un purcel pântecăraie când era în creștere, "cazac" îl făcea, c-un pumn de orz amestecat cu el știe ce; ți-era frică să nu-ți turbeze un câine: ți-l ardea cu feru' roșu între ochi, și gata. Știa să te tragă mai bine decât o babă, ghicea fără greș ce vreme o să fie și știa să-ți arate, de la trei luni, care puici o s-ajungă ouătoare bune și care cocoși or să calce mai mult.

Dar trebuia să-l vezi pe moș Năstase când scopea vreun mânz sau vreun tăuraș, cu câteva bețigașe și-un capăt de sfoară. Vita, doar de căska puțințel ochii, când îi apuca fuduliile și-o ușura cât ai zice pește, cântând:

*Vin la taica, băiețaș,
Vin la moșu, flăcăiaș,
Moșu să te flăcăiască,
Fetele să te-ndrăgească.*

Cât despre copii, nimeni nu știa mai repede decât moș Năstase să-i învețe să numere, fără greșală, până la o sută. Atunci ridica el bâta și zicea, poruncitor:

— Nu te faci *om* decât pornind în lume! Mai ales dacă ai și-un dram de șmechereală-n căpățână, lucru ce ni se poate-ntâmpla și nouă, cojanilor.

Și dădea pilde:

— Uite: domnu' Vasilică, judecător la Călărași; domnu' Andrei, ceaprazar la București; domnu' Take, mare stămbar la Brăila. Ăștia toți sunt

băieți de cojan de pe la noi. Ce-ar fi fost ei azi, dacă nu plecau? Argați! Niște târâie-brâu! Și-au ajuns *oameni*!

Băieții făceau cerc în jurul lui, îl ascultau, se măsurau din ochi între ei să vadă care-o fi viitorul judecător la Călărași și visau cum numai în copilărie se poate visa.

În dimineața-n care tata a plecat pentru trei zile la Giurgeni, m-am dus la ei.

Trebuia să-mi fac rost de-un codru de mămăligă și de vreo două-trei fire de praz, merinde pentru ziua de fugă la care mă pregătisem și, la noi la Duduca, nici pomeneală! Dar îmi promisesse Știrbu, băiatu' rotarului din sat, că-mi face rost de merinde. La el m-am dus.

L-am întâlnit în drum cu taică-său. Se duceau s-arunce pe Bărăgan un stârv de vacă pe care-l puseseră pe-o grapă de măracini trasă de-un cal.

— A mușcat-o o nevăstuică, mi-a strigat el. Vin' să vezi cum o jupoaie tata de piele.

N-a ținut mult; pe urmă, cu pielea vacii pe grapă, căruțașul se grăbi să se-ntoarcă acasă.

— Acuma, făcu Știrbu, hai să năpădim pe brutar! E-n sat cu cotiga. Poate-i rost să-i șterpelim o pâine. Grozav ar fi, pentru goana noastră după ciulini, ai? Să punem mâna pe-o bulcă...! De mult n-am mai mâncat. Pesemne că nici tu.

Desigur... Ca toți țăranii, nici eu. Dar să furăm de la brutar, nu, asta nu-mi plăcea:

— M-aș mulțumi cu puțină mămăligă, i-am răspuns. Știrbu îmi arse un ghionț:

— Prost mai ești, mă! Mămăliga și prazul ți le dau, nu mai e vorbă, da-i mai bună pâinea!

Cât trebuia să fie de bună, mai ales pentru gurile de copii, m-am convins când am ajuns în sat, unde copiii făceau un tărăboi groaznic, ținându-se de cotiga brutarului.

— Dă-ne pâine, pâine, pâine!

N-auzeai decât vorbele astea și lătratul câinilor, înnebuniți și ei de trecerea brutarului. Nenorocitul! pentru cinci sau șase kile de pâine pe care izbutea să le vândă în satul nostru, trebuia să dea o adevărată bătălie cu liota de copii, în fiecare săptămână. Plouau loviturile de bici, peste capetele lor. Dar cu toate astea, rareori scăpa fără pagubă, dovadă ziua cu pricina, pentru

că Știrbu izbuti să-i șterpelească o pâine. Dar un copil pizmaș l-a pârat și brutarul s-a dus să-i ceară ai patru gologani rotarului, care i-a plătit, dar l-a-njurat și-a amenințat pe fiu-său până n-a mai putut:

— Te omor! Să știi că te omor! striga el. Mai bine să-ți iei lumea-n cap!

Știrbu fugi cu pâinea subsuoară, cu toată liota după el rugându-l:

— Dă-mi și mie-o fărâmiță! Numai o fărâmiță!

Băiat de treabă, împărți jumătate de pâine. Mi-a dat și mie o bucățică.

— Restul, pe mâine, făcu el.

Și ne-am dus cu toții grămadă după moș Năstase, pe izlaz. După ce i s-a povestit despre furt și despre amenințări, văcarul se grăbi să-l liniștească pe Știrbu:

— Să-și țină gura, tac-tu, făcu el. Știu eu bine că la vârsta ta fura mai dihai decât tine. Uite-l pe popa, poa' s-o spună și el.

Popa era un bătrân cu fața blajină și cu nasul roșu. Zdrențaros ca tot satul. Tare cumsecade, altminteri. Se plângea văcarului că trebuie să-și cosească și să-și culeagă porumbul singur. Înjura:

— Ceara ei de biserică, nu-i în stare nici popa să și-l hrănească!

— D-apăi eu, făcu moș Năstase. Eu care fac atâtea corvezi pă nimicuri: p-un dovleac, p-o sită de mălai, și când și când câteva ouă. Cât despre cireadă, alerg după ea, șontâc-șontâc, din martie și până-n septembrie, pă doi franci de cap de vită.

— Da, măi Năstase. Ești și tu la fel de chinuit ca și mine, recunosc popa.

Și, scotocind prin buzunarul anteriorului lui peticit, scoase o sticlută:

— Ține, măi Năstase. Trage și tu o dușcă din Țuica asta, că-i bună. Mai uiți de necazuri.

Părintele Simion nu era popă decât cu numele. Biserica lui, ca mai toate bisericile de sat, sta închisă toată săptămâna, că n-avea credincioși. Duminica și sărbătorile, câteva babe gârbovite veneau la liturghie. Îi ieșea cam un franc sau doi, launloc, de la lumânări și de la cele două raite pe care le dădea paracliserul umblând cu talerul întins, strigând de parc-ar fi fost surd:

— Pentru bi-se-ri-că! Pentru un-dă-lemn!

Morții erau rari, ca și nunțile și botezurile de altfel. Și la zi-ntâi, când se ducea prin case cu botezul, i se aruncau în aghiasma din căldărușă nasturi și

bănuți de-un ban.

Dar oamenii țineau la el pentru că era îngăduitor și cumsecade. Se povestea despre el o istorie amuzantă:

Pe măsură ce-mbătrânea îl cam păcălea ținerea de minte. Și-atunci, ca să poată răspunde fără greșală creștinilor care-l întrebau “câte zile-au mai rămas pân’ la Paști”, luase obiceiul ca la începutul postului mare, să-și pună-n buzunar atâtea boabe de porumb câte zile erau. Și în fiecare seară arunca un bob. Și-n felul ăsta, când un țăran îi puneă vreo întrebare care să-l încurce, scotea boabele din buzunar, le număra și răspundea cu precizie.

Odată însă un drac de băiat i-a vârât în antieriu un pumn de porumb. Și degeaba arunca popa bobul lui zilnic, sărbătoarea mare se apropia și boabele nu scădeau. Șiașa, strâns cu ușa de întrebări, popa sfârși prin a le arăta oamenilor grămada de porumb care-i umplea buzunarul și răspunse:

— Anu’ ăsta n-avem Paști!

Să fi fost miezul nopții, când a venit Știrbu să bată-n ușa hambarului în care dormeam singur. L-am luat de mână și l-am dus până la o grămadă de saci goi, care-mi ținea loc de pat. S-a cuibărit acolo repede, dârdâind.

— M-a bătut tata de m-a smintit, murmură el încetișor.

Era atât de schimbat glasul lui, că l-am recunoscut mai mult după respirația lui de copil. Continuă:

— Am așteptat să se facă noapte târziu și m-am vârât pe urmă într-o claie de fân. Acolo m-a prins, pe când dormeam. Eu zic că mă omora, dacă n-ar fi alergat mama să mă smulgă din mâinile lui.

— Oricum, mă... Tată...

Știrbu nu plângea. Îi ghiceam fața osoasă, palidă, foarte vioaie, ochii scăpărători. Era singurul meu prieten. Țineam la el ca la un frate.

— Ți-e foame? mă mai întrebă el, înainte de-a adormi. Mai am jumătatea aia de pâine. E-aici, pe saci. Ia, dacă vrei.

— Și tu? Tu ce-ai mâncat azi?

— Porumb copt. Mai am un știulete, da-i rece și tare.

— Dă-l încoa’.

Căutându-se în sân ca să dea de știulete, scoase un geamăt.

— Sunt tot numai vânătași, făcu el.

Ronțaiam porumbul, gândindu-mă că pe mine nu mă bătuseră niciodată.

— Oricum, bre, ce tată... Săracu’ Știrbu...

L-am luat de gât și-am adormit așa.

Ce dimineată... ! Zorile nici nu mijiseră încă, când o zguduitură nemaipomenită mă deșteptă tresărind: ușa hambarului fusese smulsă din țâțâni.

— Crivățul! am strigat.

Dar Știrbu n-a mișcat; dormea greu. N-am mai spus nimic. L-am lăsat să-și doarmă somnul, c-avea nevoie, și-am rămas cu ochii cășcați în întuneric.

La Duduca-n curte era “ca pe Bărăgan”, vraise — nu degeaba-i vorba asta. Mai ales șura, cu spatele spre miazănoapte, era cea mai bătută de crivăț. Avea o gaură mare, unde pe vremuri trebuie să fi fost o fereastră, și vântul intra pe-acolo furios, ca valul. Grozav îmi plăcea. Acuma, că ușa era la pământ, crivățul părea un puhoi care intra prin spărtură, ne spăla fața și ieșea prin căscătura ușii prăbușite. Îmi închipuiam chiar, că de n-ar fi fost atât de întuneric, aș fi putut s-apuc puhoiul de vânt, atâta-l simțeam de greu și de rece.

Afară era un tărașoi, mai mare plăcerea, cu șuierături, vuiete, trosnete. Un coș părăsit scotea mugete ca de taur. Cădeau scânduri de pestetot. Ascultam singur la toate astea, cu privirea ținută la spărtura unde fusese fereastra, în timp ce prietenul meu sforăia cu capul înfundat sub saci.

Deodată, un vârtej puternic și, tronc! ceva de spaimă care-mi sare-n obraz și mă zgârie aproape să-mi dea sângele.

— Ciulinii! Ciulinii! urlai eu, încercând s-arunc ghemotocul spinos pe care ni-l trimitea crivățul. Știrbu sări-n sus, atunci, voios:

— Au venit? Hai! Repede! strigă el.

N-aveam ce-mbrăca, că ne culcasem îmbrăcați. Fiecare cu un ciomag în mână, cu căciula bine trasă pe ochi, ieșirăm repede afară, fără să uităm de restul de pâine care trebuia să ne țină loc de mămăligă și de praz.

Ce viață... O nebunie! Astăzi, la douăzeci de ani deatunci, încă stau și mă întreb dacă feeria aceea n-a fost vis, dacă într-adevăr am trăit-o în copilăria mea. Pentru că niciodată, încă de pe vremuri legendare ale barbariei turcești, țara mea muncitoare și blândă n-avusese parte de zile atât de cumplite cum au fost cele despre care vă voi vorbi în această povestire; niciodată neamul meu blajin n-a suferit mai crâncen. Dar, ce știam noi, copiii? În afară de viața amară a celor ce se nasc în bordeie, în afară de lipsurile constante care macină și modifică făptura omenească și care nu mai revoltă pe nimeni pentru că prea s-au obșnuit cu ele, ce știam noi

despre geamătul veșnic ce ieșea din milioanele de piepturi de țărani, de la un capăt la altul al țării? Odrasle ale Bărăganului liber și leneș, pe meleagurile căruia viața se încheagă din somnolență și dăinuie în miraj, noi rodeam nevinovați din știuletele nostru de porumb pe care Dumnezeu binevoia să-l facă să răsară și cântam neștiuți despre mămligă, că-i prea mică. “Cât nuca”, așa era pestetot — pentru tot țăranul român — cu singura deosebire că-n alte părți oamenii o plăteau cu sudori de sânge, în timp ce noi, uitați de Dumnezeu și de lipitorile omenești, noi ne-o câștigam scărpinându-ne sub căciulă. Dar, nu ne dădeam seama. Aveam s-o aflăm, luați de crivăț, care-ncepea să sufle pe Bărăgan în ziua-n care ciulinii erau gata să semene grăunța lor răufăcătoare.

În lumina unui cer ușor albit de zori, cârduri risipite de ciulini lănoși săreau în văzduhul aproape obscur, când sărutând pământul ce nu se vedea bine, când dispărând, sus, în bezna nopții, ca o înnebunitoare răpăială de umbre sferice dezlănțuite de-un Dumnezeu ieșit din minți.

— Ah, de-am putea să ne urcăm pe ei călare, să zburăm ca niște zmei... oftă Știrbu, cu adâncă părere de rău, în clipa-n care ne înghițea câmpia cenușie.

Și îndată crivățul și ciulinii ne smulseră pe unul de lângă celălalt. În clipa următoare nu mai eram decât două năluci alergând în goana mare. Îl zăream, departe, trudindu-se să-și prindă frumosul său ciulin. Al meu, la fel de mare și de rotund, îmi dădea și el tot atât de furcă, pentru că vântul sufla a vijelie. Și nu era vorba să fugi după o mie de ciulini de-odată, ci cât mai mult după același, mai ales că cei frumoși erau puțini. Așa că, înarmați cu câte o prăjină ușoară cu vârful făcut cârlig, retezam avântul arbuștilor noștri zburători îndată ce păreau să ne piardă pe drum. Câteodată eram siliți să-i oprim ca să ne mai tragem puțin sufletul.

Mai lung de picioare decât prietenul meu, gândeam că-l întrecusem cu vreun kilometru, când primele raze ale soarelui aruncară petele lor de purpură pe nesfârșitul balamuc de pe Bărăgan. Am ridicat atunci ciulinul meu în vârful prăjinii și m-am urcat pe-o moviliță de unde l-am zărit, la marginea pustiului, pe moș Năstase, care se-ndărătnicea să mai scoată, pentru cireada lui, o ultimă zi de pășunat unui izlaz măturat de crivăț.

Se ivi în curând și Știrbu urmat, din loc în loc, de-un cârd de tovarăși, cei mai mulți cu sufletul la gură. Se iveau de pestetot, într-un talmeș-balmeș de ciulini care se rostogoleau odată cu băieții. Câteodată nu-i mai puteai deosebi de alții și nu mai știai care rotogol e ciulin și care-i băiat, până ce-apărea câte-un țugui de căciulă și două mâini cu-un ciomag mititel, agitându-se și ridicându-se-n două picioare ca niște popândăi. Apoi iar îi amesteca crivățul.

Am început să fug ca și-naintea venirii lor.

Când, peste un ceas, m-au ajuns din urmă la al doilea popas, rămăsese numai jumătate dintre ei. De sat, de conacul Duducăi, nici urmă la orizont. În plin Bărăgan... Ciulini alergând, șuierând în aerul limpede... Purcoaie de mărăcini, rostogolindu-se în salturi... Corbi rătăciți... Șir nesfârșit de movilițe, din care am ales-o pe cea mai mare ca să ne adăpostim.

Eram, cu toții, șase. Doi fiind desculți, sângerau rău. Au renunțat să meargă mai departe și-au fost buni, ne-au dat nouă merindele lor, mămăligă și praz. Știrbu i-a cinstit cu bucăți de pâine, și au făcut calea întoarsă cu oarecare tristețe.

A fost o gustare, în patru, mai mare dragul. Niciodată mămăliga și prazul cu sare n-au dat de guri mai lacome; niciodată o plăcintă cu unt și cu brânză n-a fost prețuită ca fărâmele de pâine pe care Știrbu ni le împărțea cu dărnicie în chip de prăjitură. Era atât de bună, pâinea asta, că ceilalți doi tovarăși mai cerură câte o bucățică.

— Vă dau tot ce-a mai rămas, făcu Știrbu, da' dați-ne opincile voastre pe-ale noastre!

Într-adevăr, ei aveau opinci aproape noi, ș-ale noastre erau găurite-n călcâi.

— Voi n-o să mergeți cine știe ce departe, pe când Matache și cu mine... Dumnezeu știe! adăugă prietenul meu.

Ceilalți se priviră, șovăind.

— Prea-i scump... făcu unul dintre ei.

— Cum, prea scump? strigă Știrbu.

Și arătându-și vânătăile de pe obraji:

— Ia te uită cât m-a costat pâinea asta!

Băiatul păru convins, dar:

— Să-mi dai pe deasupra și patru nasturi de sidef! făcu el, începând să se dezlege la opinci, odată cu prietenul său, că se tocmise și-n numele lui.

Își primiră nasturii de sidef, opincile noastre găurite și restul de pâine. Ne încălțarăăm cu ele, apoi:

— Acuma-i rândul vostru să ne dați câte-o fărâcă de pâine, începu Știrbu. Am uitat să ne facem o gălușcă.

Uitatul ăsta îi cam mârni o clipă pe noii posesori ai grozavei bucăți de pâine dar, băieți de treabă, primiră jertfa. Ne-am făcut toți câte-o gălușcă pe care ne-am pus-o sub căciulă, ca s-o mâncăm la popasul următor.

Și, dând drumul ciulinilor noștri, pornirăm din nou, urlând cu vântul:

Vira la Profira

Șapte galbeni lira!

Popas în patru n-a mai fost, pentru că tovarășilor noștri, după scurtă vreme, le dădu sângele din călcâie. Mai rezistent, cel care se tocmise pe

opinci vru s-o întindă ceva mai departe, dar celălalt, dând drumul ciulinului său, se agăţase de haina lui şi plângea. Din pricina asta se alese c-o palmă peste căciulă, care-i turti găluşca. Sărmanul o culese aşa amestecată cu păr şi o măncă printre lacrimi.

Cum era posesorul unei preţioase cutii de chibrituri, Ştirbu se oferi să i-o cumpere pe preţul a doi nasturi de sidef.

— Ba pă trei!

— Bine, pă trei.

Aşa că o a doua afacere bună fu încheiată mulţumită nasturilor ăstora de sidef după care ne prăpădeam cu toţii, pentru că erau foarte rari şi foarte frumoşi. Valorau de zece ori cât ăia de tinichea. Ca să-ţi faci rost de ei, nu erau decât două căi: să-i tai de pe rochiile din casă, lucru ce-nsemna o păruială zdravănă, sau să-i câştigi la jocul de nasturi, cum făcea Ştirbu, care-avea aproape toţi nasturii de sidef din sat. Un al treilea fel, mai umilitor, era să schimbi o pereche de opinci bune pe una proastă, sau să-ţi dai cutia de chibrituri, marfă de oraş, mai rară şi mai de preţ decât pâinea chiar, pentru că un copil de la ţară care nu-şi poate aprinde focul în măraciniş e tot atât de nenorocit ca un vânător fără alice. Din pricina asta Ştirbu făcu bunătatea de a da celor doi câteva din chibrituri înapoi, şi-o bucată de scărpiniche. După care ne despărţirăm.

Porniră înapoi şchiopătând, cu vântul în faţă, care aproape că-i doboră. Ne-am uitat după ei până ce nu s-au mai văzut.

Şi-atunci Băraganul ne păru şi mai pustiu. Rămăsesem cu-adevărat singuri, copii amândoi. Aşteptam să spună prietenul meu o vorbă, sau s-o ia din loc, dar el aştepta pesemne acelaşi lucru de la mine. Şi rămăsesem aşa înfipti locului, cu umăru-n vânt, cu un picior pe prăjina care ţinea ciulinul, fiecare ferindu-se de-a privi în ochii celuilalt. Cercetam mai curând nesfârşitul care ne înghiţise prietenii.

Era oare mai înţelept să facem ca ei?

Tocmai asta mă-ntrebam, cu inima grea, când îl văzui pe Ştirbu că-şi scoate căciula, ia găluşca şi începe s-o mestece alene, cu poftă. Ceea ce văzând, făcui şi eu...

Dar n-am avut timp să-mi apuc găluşca: o răbufnire furioasă de vânt ne smulse şi ciulinii şi căciulile!

Răspunserăm cu strigăte de bucurie. Şi goana reîncepu, mai straşnică.

Şi uite-aşa împinge soarta paşii omului...

Și-am alergat așa toată ziua asta, lungă și bogată ca o viață-ntreagă, plină de cer, de pământ, de soare, de crivăț. Seara se umplu de o beznă cum nu mai văzusem, care ne prinse în mijlocul pustiei. Ni se făcu frică, dar n-am spus nici unul nimic, fiecare vrând să pară viteaz în ochii celuilalt.

— Mă Matache, să știi că nu există strigoi, poți fi liniștit, făcu Știrbu uitându-se-n jur.

— Nu-s, știi. Poate-or fi prin cimitire...

— Nici. M-am dus într-o noapte, odată.

Și își făcu de trei ori semnul crucii, zicând:

— Da' de-nchinat trebuie să ne-nchinăm.

Mi-am făcut și eu semnul crucii, mulțumit.

Ne oprisem să poposim într-o vâlcea plină de mărăcini, unde bezna era mai neagră decât pestetot. Adăpostiți de crivăț, aprinserăm un foc zdravăn și hotărâram să rămânem peste noapte. Știrbu scoase merindele noastre din buzunare, dar căldura și oboseala ne-au turtit detot. Brațele, îngreunate, nici mâncarea la gură n-o mai puteau duce. Căscam de ne ieșeau fălcile din loc. Ne-am lăsat pe spate unul lângă altul, cu ochii plini de para focului, înconjurați de noaptea neagră. Asta-i imaginea cu care-am adormit, dar n-a ținut până-n zori.

În timpul nopții vântul, aruncând cenușa aprinsă în mărăciniș, în ciulini, în tufărișul grămadit dintotdeauna în vâlcea, le-a dat foc. Ne-am trezit năuciți în fața flăcărilor care se ridicau până la cer. Dogoarea lor ne-a silit să ne tragem către buza vâlcelei, în sus, unde am moțait o veșnicie cu fața la foc și cu spinarea la bezna Bărăganului, când un galop turbat zgudui și pământul și măruntaiele din noi, rostogolindu-ne în fundul vâlcelei, unde focul trăgea să moară.

Îmi bătea inima de-mi tăia răsuflarea. Știrbu era alb la față ca un mort. Amușisem amândoi, degeaba ne uitam unul la altul întrebându-ne din ochi ce-i cu galopul ăla năstrușnic. Mi-era frică chiar și glasul să mi-l aud. Multă vreme, în mijlocul tăcerii, fiecare trosnitură de vreasc mistuit de foc înfiora dureros trupurile noastre împietrite de spaimă.

La un moment dat, prietenul meu vru să-mi spună ceva. Nu putu decât să miște buzele. Apoi, când se stinseră și ultimile flăcări, nici în ochi nu mai puteam să ne privim, ceea ce ne făcu groaza și mai mare. Ne-am strâns atunci cu putere în brațe, unul pe altul.

Era și timpul, pentru că din nou noaptea fu zgâlțâită de galopul fantastic, de data asta drept spre buza vâlcelei noastre.

A ținut-o așa până-n zori când, istoviți, cu obraji uzi de lacrimi, ne-am dat seama că toată groaza asta era din pricina unui armăsar tânăr scăpat de la cine știe ce conac boieresc. Străbătea Bărăganul în lung și-n lat și se speria de ciulinii care-i zburau pe deasupra capului.

Liniștiți, am adormit din nou, ca doi îngeri oropsiți, ca să ne trezim în razele orbitoare ale soarelui biciuite fără-ncetare de crivăț. Ne era o foame grozavă, și-am isprăvit toate merindele. Și viața ne-a părut din nou așa cum e.

Plină de lumină și de urâtenie.

Lumina, i-o știam eu bine. Despre urâtenia ei nu știam mare lucru-n dimineața aia, dar două detunături de carabină, ce răsunară-n clipa-n care ne pregăteam să ieșim din vâlcea, aveau să ne-nvețe repede ce însemna cruzimea omului. Dar mai aveam încă mult până la a pricepe drama care se petrecuse la repezeală.

— Trebuie să fie niște vânători, am zis eu auzind împușcăturile.

— Cu siguranță, făcu Știrbu.

Și cățărându-se pe buza vâlcelei, aruncă ochii pe Bărăgan; se trase-napoi speriat:

— Doi jandarmi, plecați peste-un om pe care l-au împușcat, gemu el.

Ne traserăm repede în spatele colinei, ascunzându-ne în mărăcini. De-acolo i-am văzut pe jandarmi târând mortul, fiecare de câte-un braț, drept spre vâlcea, unde l-au rostogolit cu-o lovitură de cizmă. Când a văzut cenușa proaspătă, unul dintre ei a zis:

— Vreun cioban trebuie să fi-nnoptat aici. Se depărtară liniștiți în pas milităresc, cu carabina în bandulieră.

După ce dispărură la orizont, ne duserăm să-l vedem pe omul omorât. Era un țăran tânăr, în zdrențe. Zăcea cu fața la cerul orbitor, cu brațele deschise, cu picioarele rășchirate, cu fața înmărmurită. Încheieturile mâinilor erau învinețite, dovadă că-i pusese rătușe tare strânse.

Știrbu, care stătea în picioare la capul mortului, se plecă și-i deschise o pleoapă:

— Are ochii verzi... făcu el.

Apoi, ridicându-se:

— Hai să fugim, pân' nu vine procurorul.

Prietenul meu se temea de procuror cum se tem toți țăranii; dar pe Bărăgan, hultanul îi ține locul.

Nu mai aveam nici ciulini, nici prăjini, că le mistuise focul. Nu mai aveam nici poftă de-alergat după alți ciulini, pe care crivățul îi tot rostogolea prin preajma noastră.

Mergeam tăcuți, cu brațele bălăbănindu-se, împinși de vânt. Câteodată ne prindeam: “ cine-o să meargă mai mult cu ochii închiși”, jurând să nu ne tragem pe sfoară, dar ne trăgeam, ceea ce nu-nsemna că nu amețeam. Apoi începu să se zărească la orizont o clădire: era gara Ciulnița, în inima Bărăganului. De departe semăna cu o baracă părăsită-n pustiu, așezată pe niște traverse negre care se-nșirau la nesfârșit. Câțiva copaci pirpirii o făceau s-arate și mai singuratică. Șeful de gară alerga cât îl țineau picioarele după un câine care fugărea o găină. O femeie cu poalele ridicate de vânt se căznea să-ntindă niște rufe.

Ne-am ferit de gospodăria asta chinuită de pe Bărăgan și ne-am dus de-a dreptul spre cârciuma gării, mai primitoare de obicei cu desculții decât cu oamenii “care poartă haina statului”. Cârciumarul, un țăran voinic cu un chip cumsecade, ne primi mai bine decât ne așteptam. I-am mărturisit că pornisem după ciulini și, fără să ne certe, ne-a ospătat cu pâine, slănină și chiar și limonadă. În loc să ne descoase, se mulțumi să ne-ntrebe de pe unde suntem.

— De pe la Hagieni, am răspuns.

Și atât. Dar puțin după asta veni un lampagiu de la gară, și ăsta începu să ne hârțuiască cu întrebări, și-ncepu chiar să ne amenințe: cine eram, de ce-am plecat de-acasă, încotro ne duceam...

— Ar trebui să vă dea pe mâna jandarmilor! încheie el.

— Lasă copiii-n pace! îi strigă cârciumarul. Nici tată nu ești, nici copii na-i, ce te pricepi tu?!

Lampagiul amuți numaidecât. Ceru apoi “un păhărel”, dar cârciumarul i-o reteză pe turcește cu un ioc și se apucă să-și citească jurnalul.

În clipa asta se petrecu un lucru groaznic: o țărancă tânără, plină de praf, cu picioarele însângerate și fața numai noroi, se ivi în pragul cârciumei și, rezemându-se de ușori, strigă, cu glasul răgușit de plâns:

— Creștini...! N-ați văzut cumva doi jandarmi ducând un om în lanțuri? Știrbu tresări:

— N-am văzut nimic! răspunse el, înspăimântat.

Femeia dispăru imediat, fugind. Atunci lampagiul se întoarse spre prietenul meu, îl sfredeli cu privirea și-i zise:

— Te-ai pripit cu răspunsul și asta dovedește...

— Ți-am zis să lași copiii-n pace! îi tăie vorba cârciumarul. Ai băut prea mult astăzi. Hai, cară-te! Plecă. Am socotit și noi că-i mai sănătos s-o luăm din loc, la rîndul nostru, și-i sărutarăm cârciumarului mîna.

În gară, un tren de marfă care trebuia să plece la București, făcea un zgomot de fierărie nemaipomenit. Nu mai văzusem lucruri de-astea pe Bărăgan și uitându-ne cum manevra mereu, miji în noi speranța să ne putem agăța de el la plecare:

— Se zice că merge repede ca vîntu', îmi șopti prietenul meu. Trebuie să fie ceva grozav!

A fost grozav, într-adevăr. Ne ascunsesem într-un vagon cu lemne de construcție, și trenul ne-a dus, fără să se oprească, până la Lehliu. Pe drum, am ieșit din ascunzătoare, ca să privim, și în câteva ceasuri am văzut lucruri care altminteri îți cer ani de zile ca să le vezi, mai ales unor țărani care-și muncesc pămînturile aproape sterpe și-și bat și femeile și vitele. Altora li se răstoarnă povara din cauza drumurilor proaste și li se rup căruțele, de rămân singuri, în câmp, să se descurce, departe de orice așezare omenească.

Către sfârșitul călătoriei a dat un frînar peste noi. Nu ne-a făcut nimic. Stătea în gheretă în vagonul dinaintea noastră, și începu să cînte din fluier. Cîntecul lui ne-a atras. Ne-am apropiat, la început cu grijă. Pe urmă, când ne-a văzut, ne-a zâmbit prietenos, și-atunci ne-am apropiat ca să-l ascultăm mai bine. Era un om în vîrstă, care părea visător. Mereu își scuipa între degete, umezea găurile fluierului și ne cînta doine, încruntînd din sprîncene.

Puțin înainte de a intra în gară la Lehliu, ne-a cîntat cîntecul tatei și-al meu:

Și-au plecat olteni...

Am plîns, cu fața-n palme.

Ajungând la Lehliu, frânarul ne-a spus:

— Ei, v-a plăcut? Acuma, stați puțin; o să plece îndată un tren mixt spre Ciulnița, am să vorbesc cu unul de-ai mei să vă ducă acasă.

— Da' noi nu suntem din Ciulnița și nu vrem să ne ducem acasă, spuse Știrbu.

— Ahaa... Asta-i altă căciulă. Da' de un' sunteți, și un' vă duceți?

— Suntem de la Hagieni și ne ducem în lume!

— În lume? Ei, asta-i ceva serios... După cât se vede, nu glumiți...
Haideți cu mine:

— Nu ne dați pe mâna jandarmilor?!

— Ferească Dumnezeu! Și eu îs unu' de-ăia care vor să vadă lumea, si-am plecat de-acasă când eram mai mic decât voi. Așa c-aș vrea să văd cum vă pot fi de folos. Cu siguranță că nu de prea mult bine ați plecat de-acasă. "Câinele nu fuge de-mbucătură, ci de zburătură!"

Lipsi o clipă, se întoarse îngândurat și se îndreptă, cu noi alături, către cârciuma de lângă gară, unde stătea dejugată o mulțime de căruțe țărănești. Acolo soarta noastră se hotărî de la sine, în felul cel mai neprevăzut.

Cârciuma era plină de oameni, care se-ntorceau de la un târg mare. Dendată ce intrarăm, privirea lui Știrbu se-ncrucișă cu a unui țăran tânăr așezat cu o femeie frumoasă la o masă în fund. O clipă au rămas amândoi așa, ca fermecați de propria lor privire, pe urmă omul se plesni cu palma peste picior și strigă, cu un glas de-ntoarse toate privirile mușteriiilor spre el:

— Mă Ionele! Fă-te-ncoa! Mai curând m-așteptam la moarte, decât să te văd pe tine aici!

Ionel (noi îi ziceam Știrbu pentru că știrb era) se apropie sfios, sărută dreapta omului și-ncepu să plângă înfundat.

— Nu mai plânge, făcu celălalt. Uite pe nevastă-mea, Lina. E frate-meu, închipuie-ți! zise el către femeie.

Ionel sărută și el mâna femeii, care-l cuprinse cu brațul de mijloc și-l mângâie până ce tăcu.

— Cine-s oamenii care-s cu tine? îl întrebă frate-său.

— Păi, răspunse frânarul, acuma dacă și-a găsit neamurile, eu nu mai am nici un rost. Da' un pahar în sănătatea voastră aș putea bea!

Ne-am așezat la o masă. Puțin după aceea, toată lumea aflase despre isprava noastră.

— Povestea ciulinilor! făcu fratele lui Ionel, cu fața întunecată. Nu-i nici vina copilului, nici a părinților. Toată țara, de la Dorohoi la Vârciorova, nu-i decât un Bărăgan pe care se plimbă, cu biciu-n mână, ciulini veninoși, da-n alt fel. Ȑia-s ciulinii pe care trebuie să-i stărpim, dacă nu vrem să ne vedem, printre alte nenorociri, copiii plecând de-acasă și pornind în lume!

— Prea vorbești tare, Costache, îi șopti nevastă-sa, aruncând neliniștită priviri în jur. Nu crezi că-i vremea s-o pornim? Căii-s destul de odihniți.

Costache se ridică, plin de sănătate, vânjos, oacheș bine. Îi scăpărau ochii de mânie:

— Haidem!

Apoi, punându-mi o mână pe cap:

— Vii și tu cu noi în Vlașca? făcu el, cu blândețe. Și acolo ciulinii țin locul cel mai bun la soare, da' măcar o să te-nvăț, ca și pe Ionel, meseria de căruțaș. O s-ajungeți și voi într-o zi să faceți căruțe pentru țărani și să vă duceți să le vindeți la târg, ca mine. Și o să vedeți și țara, și durerile ei.

Așa că m-am dus cu Costache, cu nevastă-sa și cu Ionel, în județul Vlașca.

Comuna se numea Trei-Sate. Am ajuns într-o dupămasă rece, posomorâtă, ploioasă, rupți de oboseală și uzi până la piele, cu tot sacul pe care fiecare dintre noi îl pusesem pe cap și pe spinare. Era aproape noapte. Am priceput totuși de unde-i venea numele ăsta de Trei-Sate: erau, într-adevăr, trei cătune despărțite de două gârle care se-ntâlneau drept în fața primăriei. Comună săracă. Casele, acoperite cu stuf putrezit, se-ngropau în pământ. Le înconjurau niște garduri nenorocite dintr-o împletitură de mărăcini, care nu le puneau la adăpost de nepoftiți.

Nu ne-a primit, cum e obiceiul, o liotă de câini furioși. Li se auzea lătratul răgușit, de pe sub niște căpițe de fân turtite de ploaie.

Și iată-ne la Costache acasă... Casa era a lui socru-său, Toma rotarul, meșteșugar vestit. Era așezată la malul uneia dintre cele două gârle, un șir lung de odăi și de ateliere de fierărie și caretărie. Venirea noastră stârni un tărăboi asurzitor: curtea, mare și plină de noroi, cufundată în întuneric, răsuna de strigăte de bărbați și de femei, de țipete de copii și urlete de câini nebuni de bucurie. Cei mari se sărutau, copiii scotoceau prin căruță, câinii săreau pe noi și ne murdăreau. Și numaidecât atenția familiei se opri asupra noastră, cei doi străini.

— Da' voi cin' sunteți? ne întrebară cei patru ucenici caretași. Le răspunse Știrbu:

— Eu sunt Ionel, fratele lui Costache, și el mi-e ca și un frate, e Matache. — Și de un' sunteți?

— De pe Ialomița.

— Și rămâneți la noi?

— Rămânem; o să-nvățăm să facem căruțe pentru țărani și-o să ne ducem să le vindem la târg, cum face Costache.

— Mai e pân' atunci, făcu în răs un ucenic.

Intrând în casă claie peste grămadă cu câinii după noi, mă uitam la focul minunat, aproape înăbușit, din vatra fierăriei. Nimerirăm într-o tindă mare, care ușor putea cuprinde doisprezece oameni și de unde câinii fură îndată dați afară de bunica, furioasă de îndrăzneala lor. Îi ziceau "bunica" doar pentru că ținea în brațe un băiețel de vreo trei anișori, singurul copil al tinerei perechi; altiminteri, deloc bătrână, nevasta lui moș Toma părea să fie stăpâna casei întregi, pentru că la ea se duceau toți, pentru toate celea. O găsirăm așezată în fața vetrei, cu micuțul în poală, povestindu-i unul din basmele noastre care nu se mai sfârșesc și pe care-l tot schimba după închipuirea ei:

— ... și zmeul cel rău striga:

*„Un tăciune și-un cărbune,
taci, băiete, nu mai spune!”*

Și-atunci Făt-Frumos zicea:

*„Un tăciune și-un cărbune,
spune, băiete, spune!”*

Copilul o întrerupse:

— Da' de ce nu-l ucidea Făt-Frumos pe zmeu?

— Pentru c-atunci basmul s-ar fi sfârșit și bunica n-ar mai avea ce s-ai povestească lui Pătruț... îi răspunse tatăsău care intrase să-l sărute și să-i dea o păpușă frumoasă cumpărată de la târg.

Apoi, soacră-si, la ureche:

— Da' cu Tudorița, ce mai e?

— Cum știi: lacrimi și iar lacrimi... ! O fată așa frumoasă ca ea! Parcă n-ar mai fi și alți băieți pe lume!

— Asta nu-i la poruncă, știi și dumneata atâta lucru.

Am priceput de-aici că în casă mai era și o fată frumoasă, care nu ne ieșise în întâmpinare și care plângea pentru că fusese părăsită. Am aflat curând toată povestea, pentru că ne-au povestit-o din fir-a-păr ucenicii, la fierărie, unde ne dusesem să ne cunoaștem mai pe îndelete. Știrbu a-ntrebat, făcând pe istețul:

— Cunoaștem, va să zică, pe toată lumea de aici, afară de Tudorița. O fi bolnavă... Mai mult nu le-a trebuit:

— Nu, nu-i bolnavă, se rezezi un roșcovan vorbăreț; plânge pe ascuns pen' că Tănase, cu care trebuia să se mărite, s-a logodit cu o târâtură, una Stana, care și-acuma se ține cu boieru' nostru. A și rămas borțoasă cu el. Dar bietu' Tănase are multe guri de hrănit, părinții bătrâni, frați mici, și sunt datori vânduți la boier, care acuma, dacă Tănase vrea s-o ia pe Stana ca s-o scape de rușine, îi iartă de toate datoriile. Ba le mai dă și pământ și vite. Păcat de Tănase, că-i băiat de treabă. Îi pare rău și lui, da' n-are cum face altfel. Uite, de-asta se-ascunde Tudorița și plânge cât îi ziulica de lungă.

La masa de seară, numărând gurile adunate-n jurul mesei lui moș Toma, văzui că se puteau măsura cu cele ce-i cereau de mâncare lui Tănase: eram doisprezece. Cu Tudorița, pe care-o rugau în gura mare să vină la masă, eram treisprezece, și mai era și gurița lui Pătruț. Pentru că moș Toma mai avea un ginere, pe Dinu, care-o luase pe fata lui de-a doua, pe Maria, și care era rotar. Asta însemna într-o singură gospodărie trei familii înhămate la aceeași treabă, dar treaba asta nu părea să-mbogățească pe vreunul dintre ei. Dimpotrivă, faptul că n-aveau slugi, nici muncitori în toată firea, precum și economia aprigă ce domnea în casă, dovedea mai curând că gospodăria asta mare trăia în strâmtorare. Așa c-am prețuit cu-atât mai mult jertfa pe care oamenii aceștia de treabă o făceau primindu-ne, pe Ionel și pe mine, fără să crâcnească.

— Unde mănâncă doisprezece, or mânca și paisprezece, zisese bunica după ce se sfătuiseră cu toții despre sosirea noastră neașteptată.

— Și pe-urmă, adăugă Costache, sunt atâtea de făcut pe lângă casă: vitele, atelierile, gospodăria. O să-și scoată ei cu vârf și-ndesat bucata de pâine. Și unde mai pui cât de bine le va prinde, peste câțiva ani, când vor fi învățat o meserie. Ce vreți, nu puteam să-i las în mijlocul Bărăganului, unde

rătăceau ca să se ducă-n lume. Nu poți face una ca asta nici unui câine, mama ei de țară de ciocoi!

Costache se-nfuriase:

— Asta-i povestea ciulinilor a' adevărată! Ciulinii-ciocoi, ciulinii-călăi... ! Lepra asta atotputernică, care bântuie peste toată țara prea răbdătoare, ajunsă toată un Bărăgan... ! A miia oară mă-ntreb, cum se face că nu simte cojanu' înțepăturile ciulinilor ăstora care-i pătrund în tindă, îi sar în spate, îi sug și ultima picătură de sânge? Cum de nu i se urcă furia la cap și nu dă foc la toate buruienile astea care-l dau afară până și din cocioaba lui?

N-auzisem pe nimeni pân' atunci vorbind în felul ăsta, și nu mai puteam de mulțumire. Și ăilalți gândeau pesemne la fel cu Costache, pentru că nici unul nu părea să fie împotriva. Părinții, arătând îngrijorați, păreau convinși dinainte. Dinu, blond și cu privirea cam bleagă, stângaci din fire, părea să asculte cu un respect morocănos. De altminteri era și foarte tânăr și deloc dezghețat, lucru ce se vedea lesne. Cât despre cele două neveste tinere, Lina și Maria, rămăseseră cam nepăsătoare, fiecare cu ochii plini de dragoste la bărbatul ei.

Cei patru ucenici arătau mult mai mult interes pentru discuție; ei sușoteau cuvinte pe care urechile celor mari nu le puteau prinde: roșcovanul, mai ales, era dracu' gol, așa mărunț cum îl făcuse maică-sa. Îl chema Ilie și n-avea pe nimeni pe lume. Dintre ceilalți trei, doi mai aveau puțin și ieșeau lucrători. Își dădeau multă silință s-arate serioși. Cel din urmă era un mâncău, care vorbea puțin și muncea ca un cal, după câte se spunea. Toți patru păreau foarte legați de casă. Țineau mai ales la Costache, căruia-i ziceau "stâlpul gospodăriei". De asta-i sorbeau cuvintele și-i împărtășeau mânia.

Mai era cineva care-l auzise și-l aproba pe Costache: Tudorița. Nu ne așteptam s-o mai vedem în seara aceea, dar o ușă se deschise încetișor, și apărură ea: o fată plăpândă, cu ochi mari, cercănați, gura ca o cireășă, privirea cute-zătoare și foarte curățel îmbrăcată, aproape frumos. Spuse bună seara cu glas sigur, își trecu mâna peste părul negru, ne aruncă, nouă, ălor nou-veniți, o privire scurtă și se duse să se așeze între tatăl și mama ei. Apoi, cu o voce în care tremura revolta:

— Ai dreptate, nene Costache, zise ea, să vrei să dai foc cuiburilor ăstora de vipere de care-i plină țara! dac-o veni ziua aia, te poți bizui și pe mine!

Merita s-o vezi pe Tudorița în clipa aceea. Și dacă-i adevărat că un băiat care n-are încă cincisprezece ani se poate îndrăgosti de-o fată mai mare decât el, ei bine, în clipa aceea m-am îndrăgostit de Tudorița!

Moș Toma o luă de mijloc și-o trase la el:

— Nu-i bine să fii atât de mânioasă, îi zise el. Trec toate, trece și-o dragoste înșelată. Și-apoi, Tănase nici nu face de tine.

— Ba da! Face! Îl iert, pe el, dar de-acu înainte am învățat să urăsc! Și, crede-mă, am să dau și eu foc la partea mea de ciulini: că le-am simțit înțepătura...!

Mama făcu celorlalți semn să tacă, să n-o supere mai mult. Atunci Lina și Maria își plecară capetele pe umerii bărbaților lor, închizând ochii, ceea ce văzând, Tudorița întrebă, tristă:

— Dar eu, oi mai avea eu parte de-un umăr de bărbat iubit, să-mi las capul pe el?

În seara aceea toți ne-am dus la culcare cu-o apăsare pe inimă.

După vremea rea, care ținuse toată săptămâna călătoriei noastre, dădu soarele câteva zile și cei din Trei-Sate se hotărâră să-și culeagă porumbul. Fiecare familie își părăsi îndeletnicirile obișnuite și toată comuna — bărbați, femei, copii, bătrâni, vite, câini, pisici și chiar câțiva porci — se năpustiră pe câmp. Pe ogoarele lor, cei, puțini la număr, care aveau și care se puteau lipsi de pământ de la boieri. La ale boierului *mai întâi*, cei nenumărați, săraci lipiți pământului, care nu semănau decât pe ogoarele date de boieri *cu învoială*. Și una dintre aceste învoieli era că recolta boierului trebuia strânsă *întâi*.

Priveliștea culesului ăștia nu fu lipsită nici de tristețe nici de veselie. *Întâi* de tristețe, pentru că anul fusese secetos; lanul de porumb, care de obicei ascundea călărețul cu cal cu tot, lăsa acum să se vadă și capul culegătorilor. Cât despre știuleți, despre boabe, țăranii le ziceau ofticoase. Și se arătau tare nemulțumiți.

— Nu numai că n-o s-avem ce vinde, și deci nici să plătim din datorii, da' n-o să ne-ajungă mălaiul nici măcar până-n postu' mare! O să murim de foame, iarna asta. Și noi și vitele!

Cu fața zbârcită de amărăciune, cojanul cântărea în palmă știuletele, îl privea lung, îl mirosea și se văicărea. Erau niște bieți nevoiași, vlășcenii ăștea, la fel cu-ai noștri de pe Ialomița: slabi, numai piele și os, cu fruntea brăzdată de tineri încă, privirea tulbure, nebărbieriți cu săptămânile. Pe

cămășile lor, lungi pân' la genunchi, nu mai puteai număra peticele. Pantaloul nu era decât o grămadă de zdrențe. Desculți, cu capul gol, adevărați cerșetori, mă durea sufletul pentru ei de parcă mi-ar fi fost toți neamuri. Nevestele lor, dacă treceau de treizeci de ani, păreau bătrâne. Zorite de munca asta care trebuia făcută repede, cele care alăptau lăsau copilășul în seama unui frățior, în mijlocul porumbiștei, unde urla să-și dea sufletul. Veneau câinii și le morfoleau scutecele murdare, îi lingeau pe obraz. Atunci ăl mare apuca pruncul de-o mână și pornea cu el în căutarea mamei, târând păpușa vie după el ca peun pachet și zicând:

— Uite-l, mama, uite-l.

Nu, numai veselă nu era, viața însurăților. Tineretul, în schimb, petrecea în ficare zi ca la nuntă. Strigăte, cântece, râsete, sărutări, păcăleli, bluze roșii ca focul, gal-bene ca lămâia, verzi-albăstrui, care pline cu știuleți de porumb, și pe deasupra tuturor, soarele strălucitor. Sub privirile înflăcărate de patimi, îndrăgostitele alergau una după alta, săltându-și sânii vârtoși. Cu mai mult folos alergau flăcăii, care striveau sânii aștea vârtoși la piepturile lor vânjoase. Se zbăteau ca să se simtă și mai bine și se împotriveau de ochii mamelor, care nu erau mulțumite, dar n-aveau ce face.

Pisicile și câinii vânau șoareci, care se iveau de pestetot. Purcelușii zburdalnici, cu jujeul de gât, fugeau cu câte un știulete de porumb în gură și codița-ncovrigată. Numai vitele de povară, ca și oamenii însurați, nu aveau nici o parte din bucuria culesului; rumegau nepăsătoare, același cocean uscat, cu aceeași melancolie, așteptând ceasul înjugatului.

Pe ogorul lui moș Toma domnea aproape aceeași nepăsare. Erau toți oamenii însurați; iar Tudorița, dacă era nemăritată, era și nefericită. Îmbrăcată cu o bluză și o fustă cu desene mari, în culori izbitoare, cu un tulpan alb ca neaua pe cap, culegea știuleții cu o iuțea de mașină, fără să-i scape unul, cum fac toți muncitorii buni. Coșurile se umpleau văzând cu ochii. Se duceau și le goleau în car, în care porumbul strălucea în soare ca aurul. Știuleții nu destul de uscați erau legați doi câte doi cu pănușele lor împletite și îi agățam chiar și de coarnele boilor când plecam spre sat.

Tare mult îmi plăcea să mă aflu aproape de Tudorița, pentru care m-aș fi aruncat și-n foc, dacă asta i-ar fi potolit puțin durerea. Ea, care-și dădea seama de dragostea mea de câine, se simțea bine cu mine pe-aproape.

— Îți sunt dragă, Matache? Tu așa crezi. Cu-atât mai bine pentru mine; mă simt atât de singură...

— Dar ce-aș putea să-ți doresc, Tudoriță?

— Să crape Stana! Sau să ia lumea foc!

Era destul de greu să vezi îndeplinindu-se o atare dorință, pentru că rivala ei parcă era un bujor frumos, și zburda ca o iapă, aproape detot de noi, pe pământul boierului. Iar cât privește lumea pe care Tudorița voia s-o vadă arzând, lumea asta trăia și mai bine decât Stana. O vedeai, în conacul ei frumos, numai zidărie și lemn de stejar, cocoțat pe coasta dealului cel mare care domina satul; cu hambarele pe care, cu toată seceta, le umpleau cu porumb; cu grajdurile pline de vite; cu ograda mișunând de păsări, și cu argații puzderie, care umblau toată ziua între ogoare și conac; cu care trase de vite bine nutrite. Mai avea, până să ardă, lumea asta care-i răpise Tudoriței pe Tănase al ei și-o făcea nefericită.

Toată comuna împărtășea durerea Tudoriței, toată comuna o ura pe Stana, nu atât pentru că se purta ca o târătură, ci pentru că, ocrotită de boier, iubitul ei puternic, scăpase de mizerie și ajunsese aproape cucoană. Asta mai ales le ustura rău pe cumetrele din sat:

— Asta n-aduce noroc, ziceau ele ca să se răcorească. Tănase n-o iubește. Tănase-o iubește pe Tudorița.

Așa era. Într-o seară, la moș Stoian în cârciumă, îl auzisem pe Tănase cântând un cântec la modă pe vremea aia, și despre care-ai fi zis că pentru el fusese făcut:

*Vin să te sărut pe gene,
Tudorițo nene,
Și pe ochi și pe sprâncene,
Tudorițo nene!*

— Ia seama, Tănase, să nu te-audă Stana! îi strigase moș Stoian.

— N-are decât să m-audă! răspunse el, șiret, făcându-se că nu-i pasă, cu toate că, de fapt, toată povestea asta îl mâhnea.

— Halal căsnicie o să mai faceți voi! zise-n râs un țăran.

— Ei, și ce? sărise Tănase, cu muștarul în nas.

— Nimic... făcuse celălalt, muindu-și vorba. Voiam numai să spun c-ai să fii nenorocit.

— Bine, bine, milostivule!

De Tănase se temea tot satul, ba chiar și cei din împrejurimi. Bea puțin, se mânia repede, lovea al dracului când îi pica în palmă careva. Părea blând,

cu toate astea, dacă te luai după ochii lui visători, după gura numai zâmbet, după mișcările moi.

Într-o altă zi am avut plăcerea de a sta de vorbă cu el. Era pe vremea “curatului” porumbului. Moș Toma avea un fel de batoză de mână, o mașină de curățat porumb, pe care nu putea să și-o cumpere fitecine. Așa că o împrumuta cu dragă inimă, pentru că-l durea, cum zicea el, “în vremea mașinilor, să-i vadă pe țărani vârand știuleții în sac și bătându-i cu ciomegile, iar pe urmă să-i “cure” cu mâna ca pe vremea lui Pazvante”. Și, plecată din curtea lui, mașina trecea de la un bordei la altul, de parc-ar fi mers singură — îți venea să zici — ca o prevestitoare de vremi mai bune. Ca să n-o strice oameni nepricepuți, moș Toma trimitea în fiecare zi un ucenic să vadă cum merge și să-i sfătuiască pe săteni să n-o înfunde prea tare, nici să îngăduie copiilor s-o învârtască goală sau să bage cuie-n ea. Ca să știi unde se află, te duceai după zgomot, pentru că mașini de felul ăsta doar popa și primarul mai aveau, dar ei nu le împrumutau niciodată, firește.

Și așa s-a-ntâmpnat că, într-o bună dimineată, pe mine m-a trimis moș Toma să vadă unde-i batoza și cum merge. Am dat peste ea la Tănase, lucrând de zor și sperind găinile. O soră de-a lui Tănase turna știuleți, cu măsură, și doi frați învârteau la manivelă, pe rând, iar un frățior, nu mai mare decât o ciubotă, făcea tăraboii să-l lase și pe el să-nvârte. Alți doi frați și două surori, șezând în jurul unei albii pline cu știuleți, trebăluiau curățând cu mâna. O soră muncea cu maică-sa, iar prâslea se lăfia în brațe la tată-său, care suferea de un reumatism cronic, lucru care nu-l împiedica să toarne la copii: anu’ și găvanu’. (Alți trei băieți lucrau la Giurgiu!)

Cel mai mare din familia asta de iepuroi era bietul Tănase. Muncea cât patru când am ajuns eu acolo, era plin de praf și sudoarea curgea de pe el în broboane mari.

— Sunteți cam mulți... am zis eu, așa, ca să nu tac.

— Da... La masă. Un sac de mălai la trei zile. Mai iute decât poți face rost de el. Apoi:

— Tu ești ăla care-ai pornit cu Ionel după ciulini?

— Eu... Pe Bărăgan mori de foame.

— Pestetot e Bărăgan. Pestetot mori de foame. Cum mă pregăteam să plec, m-a dus până la poartă.

— Spune-i lui moș Toma că-i trimit mâine mașina, curățată, unsă, în regulă. Nu mai are nimeni nevoie de ea. Și adăugă, încet: — Și spune-i Tudoriței că n-o uit deloc.

Le-am spus ce-aveam de spus, la amândoi. Pe urmă ne-am întors cu toții la viața animalică pe care o duceam ca tot țăranul român. O toamnă nemiloasă căzu asupra noastră înainte ca să fi apucat cineva să strângă o clăișoară cât de mică de ciucălăi de pe câmp. Ploaia vijelioasă amestecată cu lapoviță făcu din lumea asta o mocirlă înghețată. Gârlele veniră mari. Câmpiile și satele fură înecate. Nici urmă de drum, numai o mlaștină, cât vedeai cu ochii.

Ferice de cei care aveau cu ce să se-ncălzească și care puteau sta îndărătul ferestrelor bătute de vânt, de ploaie și de noroi. În Trei-Sate, în afară de țânci și de schilozi, nu erau decât vreo doisprezece de-alde ăștea, de preafericiți. Toți ceilalți stăteau afară, de la copil până la bunic.

Și viața lor nu mai avea nimic omenesc, în lupta asta pentru un pumn de mălai și-o surcea de-aruncat în foc.

Pe-un cer pământiu de-ai fi zis că-i sfârșitul lumii, vedeai carele mișcând ca broaștele țestoase peste ogoare, pe drumuri, pe-un pământ blestemat de Dumnezeu cu toată ura de care-i în stare. Care prăpădite, vite prăpădite, oameni care nu mai arătau a om, nutreț numai noroi; nici o milă, de nicăieri, nici în cer, nici pe pământ! Și-aveam totuși nevoie de mila cerească și de mila omenească, pentru că se-mpotmoleau carele și se răsturnau, cădeau vitele-n genunchi și cereau îndurare; pentru că oamenii băteau vitele și se băteau între ei; pentru că putrezeau cocenii-n băltoace și trebuiau cărați snopii cu spinarea, de către copii, bărbați și femei; pentru că bărbații, femeile și copiii ăștea arătau ca niște ghemotoace de zdrențe și de noroi, bulgări de pământ gâfâind în bătaia unor inimi de prisos.

Ăștia erau țăranii români, în toamna lui 1906.

În popor, beția din mizerie se naște.

Românul nu-i bețiv. Bea când e nenorocit. Bea, mai ales, când simte cuțitul la os, cuțitul mizeriei. Atunci nu-l mai recunoști. Din sfătos și bun cum e din născare, de-vine brută, nici crima nu-l mai sperie.

N-a fost nici o crimă-n toamna aia, la Trei-Sate, dar au băut țăranii tot ce-aveau și ce n-aveau. N-am văzut niciodată un sat aproape întreg pus cu-atâta deznădejde pe băătură. La noi, de obicei, nu se bea decât duminica. Îndată ce-au terminat cu căratul acela îngrozitor al cocenilor, s-au apucat să bea în fiecare zi.

Căratul ăsta, nimeni nu putea să-l uite. Pe bună dreptate. Jumătate din comună căzuse bolnavă. Mulți au murit, mai ales copii. Au fost țărani care și-au văzut vitele prăbușindu-se-n jug. Și tot prăpădul ăsta ca să vadă, până la urmă, că le mucegăiau, le putrezeau cocenii. Prin staulele celor ce se biziiau doar pe coceni foametea făcea prăpăd. De asta-i apucase pe toți nebunia.

Către începutul lui noiembrie, o delegație de țărani îl rugă pe primar să meargă la boier:

— Să ne-mprumute și nouă puțin nutreț. Că are. Vin de-n fiecare săptămână, cu vagoanele. Primarul, omul boierului, îi bruftului:

— Să vă-mprumute! Să vă-mprumute! Cum nu merge ceva, hop la boier. “Să ne-mprumute!” Parcă boieru-ar fi Dumnezeu! Descurțați-vă și voi puțin, ce dracu! Și să nu vă mai prind vorbind despre ce face boieru’ cu avutu’ lui. Dacă vinde nutreț, treaba lui!

S-au dus cojanii singuri la curte, dar boierul, care era și deputatul județului, tocmai plecase la București, în noaptea aia. Logofătul îi primi și mai rău decât primarul: îi înjură urât detot și puse pe argați să-i gonească. Știa acum la ce se puteau aștepta, dinspre partea asta. Și dinspre-a lui Dumnezeu de asemenea. Nu le mai rămânea decât băutura, mare mângâiere dată și de Dumnezeu și de lege. Numai băutura putea să-mpace pe toată lumea. Numai pe femeii nu.

Femeile plăteau pentru toată lumea: pentru bărbat, pentru Dumnezeu, pentru lege, pentru boier, pentru lipsa de nutreț și chiar și pentru vremea rea. În fiecare seară puteai vedea, în bezna ulițelor desfundate, câte-o nevăstă, o mamă, o soră târând spre bordei câte-un țăran care se prăvălea la fiecare zece pași. Femeia cădea după el în noroi și mai primea și câțiva ghionți zdraveni. Și-acasă o așteptau alții. Dimineața aducea totdeauna pocăința, pentru că, în fond, bărbatul nu era chiar o brută. Atunci ajuta la

gospodărie, vedea de vite, căra apă și-și petrecea o bună parte din zi alegând cocenii, arzându-i pe unii, punându-i la uscat pe alții, în jurul sobei. Casele, de obicei curate, ajunseseră ca niște grajduri, noroiul și mucegaiul duhneau pestetot, până și pe mese.

— Nici în iad nu poate fi mai rău, Dumnezeuule! se jeluiau femeile.

Oploșit lângă foc, cusându-și o opincă, bărbatul răspundea:

— Ar trebui, într-o bună zi, dat foc la toate conacele, și chiar și Bucureștilor... Dar asta n-o putea face, nici singur, nici atunci. Cel mult putea să ia iar drumul cârciumii. Ceea ce și făcea, către seară, când plictiseala, presimțirea viitorului întunecat și câțiva vecini la fel de nenorociți ca și el, se opreau în fața porții și-i aduceau aminte c-a venit ceasul parigoriei.

La moș Toma — sau “la caretași”, cum li se ami zicea — nu era mult mai multă bunăstare. Nu-i amenința foametea, e-adevărat, dar lipsa de bani pentru plata datoriilor era aceeași, mai ales în anul ăsta de secetă, în care prea puțini săteni se simțeau în stare să-și comande o căruță nouă. Nici reparațiile de toamnă, destul de multe altădată, nu mergeau mai bine. Așa că mai mult stăteau de pomană, trebăluiau prin jurul vitelor, pălăvrăgeau și făceau floricele.

Moș Toma și cei doi gineri ai lui, cu toate că erau oameni cumpătați, se duceau totuși la cârciuma lui moș Stoian, care era lipită de fierărie, să-și omoare vremea. Femeile rămâneau acasă, c-aveau totdeauna ceva de făcut. Și noi, ucenicii, ne aflam în treabă, adăugând la un pic de lucru multă pierdere de vreme. Cele mai deseori îmi plăcea să rămân singur, pentru că “străinu’ tot străin rămâne”, și în sat ca și-n familie. Când se supăra cineva pe mine, îmi zicea că-s “iepure de peste nouă hotare”. Și îndrugau, cui voia și cui nu voia, “povestea cu ciulinii”:

— Ni i-au adus peșcheș ciulinii!

N-o spuneau cu răutate, dar mă durea, totuși. Eram un băiat “adunat de pe drumuri”, de milă. Lucru care nu-ți face plăcere să-l auzi spunându-ți-se, când ai cincisprezece ani și-ai înghițit destule amărăciuni. Lucrul ți se-așază la inimă, unde te umfli, și-ți vine să plângi când îți aduci aminte de cocioaba din Lăteni și de mama care-i moartă, și de tata pierdut în lume.

Cu Știrbu era altceva, era la ai lui, așa că-ncepuse să mă și uite, să se îndepărteze încet-încet de mine. În schimb, câștigasem inima Tudoriței, pentru că ea era singură cu nenorocirea ei. Devenisem duhovnicul ei după

ce plângea. Și plângea destul. Tănase, cu tot crâmpeiul de speranță pe care ea îl mai nutrise, se-nsurase cu Stana.

“Rușinoasă nuntă“, spunea satul, cu toată prezența “domnului administrator“, naș fără voie al noilor căsătoriți. La nunta asta au putut fi numărați pe degete țăranii pe care-i îndrăgea boierul, fruntașii satului, singurii care nu duceau lipsă de nimic. Erau cam o duzină. Când nunta ieșea tocmai din biserică, câteva glasuri din mulțime îi pomeniră Stanei de legăturile ei nelegiuite cu călăul satului, și un băiețaș bătut toba pe o oală spartă.

Eram și eu în duminica aia printre ceilalți, să-l văd pe Tănase alături de femeia căreia-i ziceau “târâtură“. Era de plâns, sărmanul prăpădit, neîndrăznind să se uite-n fața nimănui. A fost și mai de plâns a doua zi, luni de dimineață. Eram în fierărie, Costache și cu mine, făcând puțină rânduială printre scule, când l-am văzut, în haine de nuntă, ducându-se de-a dreptul la cârciumă. A trecut pe sub ochii noștri fără o vorbă, cu capu-n jos. Și cu toate astea, ținea la noi; Costache era prietenul lui cel mai bun.

— Nu ne-a văzut, zise Costache. Trebuie să fie tare amărât. Hai după el!

Cârciuma era goală. În odaia din fund, moș Stoian și cu Tănase, în picioare amândoi, își turnau în păhărele, fără să scoată o vorbă. M-am tras deoparte într-un colț, cu o pisică în brațe, ca să nu-i tulbur, dar multă vreme n-au deschis gura. Tănase era stacojiu la față; te-nspăimânta. L-am văzut pe urmă cum și-a scos de la cheutoare beteala și floarea de lămâiță și le-a lăsat ușurel să cadă sub masă.

— S-a făcut, zise el apoi, cu voce spartă și oprindiu-și privirea la Costache. Acuma “târătura” mi-e nevastă...

— Așa a vrut Dumnezeu, făcu moș Stoian.

— Câinele a vrut, izbucni Tănase, dar câine să fiu, ca el, de nu i-oi face eu una, zilele astea!

— Ai să-ți găsești tovarăși, zise Costache. Un județ întreg. Sunt destui Tănase care-au trebuit să se-nsoare cu-alte Stane...

Mâinii de-astea izbucneau adesea în prăvălia lui moș Stoian, pentru că negustorul nutrea și el amărăciuni împotriva proprietarului și ținea cu țăranii. Dar într-o zi, mânia oamenilor s-a auzit și dincolo de zidurile cârciumii.

Era într-o duminică, spre sfârșitul lui noiembrie. De câteva zile bântuia un ger crâncen care ardea ca focul și făcea din noroi cremene. Nici un fulg de zăpadă să apere semănăturile de groaznica arsură. Despre asta vorbeau

însăpăimântați țăranii adunați mult înainte de amiază în fața cârciumii. Duminica, nu se deschidea decât după liturghie. Se făcuse în felul ăsta o lege, pentru ca țăranii să fie siliți să se ducă la biserică măcar duminică dimineața, când era cârciuma închisă. Dar oamenii tot nu se duceau și lăsau slujba în seama câtorva babe surde. Veniseră și se rezemaseră cu spinările de obloanele trase ale lui moș Stoian, așteptând să se închidă biserica și să se deschidă cârciuma.

Pe un soare care făcea să sclipească chiciura de pe salcâmi, tineri și bătrâni, gătiți de sărbătoare caraghios, cu câte un brâu stacojiu, cu chipuri întunecate, stăteau strânși grămadă când trecu furios, popa:

— Sunteți niște derbedei! le strigă el. Mă mir că nu vă trăsnește Dumnezeu!

— Ne trăsnește el, zău, da' pe-aici trăiesc unii pe care ceru-i ferește de rele... răspunse repede unul.

De-abia atunci am băgat de seamă că printre noi se afla un necunoscut, un târgoveț, un om tânăr, cu pălărie. El îi răspunsese popii și-i făcuse pe toți să izbucnească-n râs.

— Da, făcu el, pe voi țăranii și pe noi muncitorii de la orașe, Dumnezeuul popii ăstuia ne trăsnește-n fiecare zi: cu-o foamete pe capul oamenilor și-a vitelor, cu geruri ca ăsta care distrug ogoarele, cu furtuni ca acele de luna trecută, care-omoară oameni și vite de-a lungul drumurilor, cu secetă, cum a fost cea de-a distrus recolta de anul ăsta. Astea-s trăsnetele! Dar ar trebui să ne-ntrebăm de ce n-a fost și proprietarul vostru atins de vreuna dintre nenorocirile astea!? De ce-s pline hambarele lui și vitele-s neatinse?! De ce fulgerele cerului nu-l duc și pe el la mizerie, și nici pe popă, și nici pe primar, și nici pe alți câțiva!? Nu-i așa că-i cazul să credem în milă cerească și-n paratrăsnet?

Necunoscutul plimbă o privire inteligentă și întrebătoare peste capetele oamenilor. Sătenii îl aproară cu strigăte, apoi vrură să știe cine era.

— Sunt de la București, răspunse el, și muncesc cu brațele, ca și voi, dar știu care mi-s dușmanii. Nu-s nici trăsnete, nici Dumnezeu. Sunt proprietarii de la sate și de la orașe care ne duc la sapă de lemn chiar și în anii de belșug. Pentru noi belșug nu-i niciodată.

Scoase un pachet de broșuri și începu să le împartă:

— În asta, adăugă el, puteți citi lucruri pe care trebuie să le știe oricare cetățean: este Constituția țării, sau mama legilor noastre. Scrie că aveți dreptul de a vă aduna, de a scrie și de a vorbi, și, de asemenea, că un om nu

poate fi ținut arestat mai mult de douăzeci și patru de ore, nici nu i se poate intra în casă fără mandat de la judecătorul de instrucție. Astea sunt drepturile voastre, pe care trebuie să le cunoașteți și să cereți să fie respectate. Apoi trebuiesc cucerite alte drepturi, în primul rând votul universal. E-o adevărată batjocură ca la alegeri cincizeci de țărani să aibă un vot și un popă tot un vot. Și, pe urmă, trebuie să cereți să vi se dea înapoi pământurile de care ați fost jefuiți...

— Așa e! Așa e! strigară cojanii. Vrem pământurile noastre!

— Care-i ăla care împarte pământurile, se auzi atunci o voce acră.

Era jandarmul.

— Eu nu împart decât Constituția, domnule! Pământul, țăranii trebuie să și-l ia singuri.

— O să vedem noi acuș cine ce are de luat! zise jandarmul înhățându-l.

Cu primul fulg de zăpadă venit să se lipească pe fereastră, veni și liniștea Tudoriței. Băgarăm de seamă și unul și celălalt într-o după masă când ea broda lângă fereastră și eu îi descurcam o grămăjoară de fire de lână de mai multe culori.

— Ninge! Ninge! strigă ea bătând din palme ca un copil. O s-avem un Sfântu Niculae cu barbă albă! Și reluându-și lucrul, fredonă timid:

*Cine te-a făcut pe tine,
Tudoriță nene,
Așa 'naltă și subțire,
Tudoriță nene!*

De la sosirea mea în casa asta era prima dată c-o auzeam cântând. Și-a dat ea singură seama:

— Oh, Doamne... Totul se uită în viață! oftă ea. M-ai auzit, Matache? Credeam c-am să mor, și iată-mă cântând!

— Cu atât mai bine, făcui. Trebuie să-ți pară bine să te știi, așa cum zice cântecul, 'naltă și subțire. Se uită la mine.

— Să nu te-apuci să te-ndrăgostești de mine, Matache! făcu ea veselă, și puțin în zeflemea.

— Și de ce nu?

— Da, așa-i. De ce nu? Păi, pentru că n-ai decât cincisprezece ani. Dar într-o zi ai să fii un flăcău frumos. Și-or să te iubească Tudorițele de-atunci.

— Aș vrea să fii tu aia.

— În ziua aia, dragul meu, eu o să fiu de mult nevestă și mamă. Totul va fi sfârșit pentru mine. Copilași veșnic murdari, o soacră veșnic arțăgoasă or să strige toată ziua după mine. Un bărbat care n-o să mă iubească, o să-mi spună că-s o îngălată și poate c-o să mă și bată.

— Atunci de ce te grăbești să te măriți de la douăzeci de ani?

— Asta-i soarta noastră, Matache... Mergem la măritiș, ca la moarte, tot iubind...

— Atunci n-ai de ce pizmui soarta Stanei: o s-o bată și pe ea, în curând, pentru că Tănase n-o iubește.

Tudorița rămase o clipă pe gânduri, cu privirea pierdută:

— Nu-i același lucru, dragul meu... Stana e o stricată, un pui de lele, care-și bate joc și de Tănase și de boier, și de căsnicie și de dragoste chiar. Ce-i place ei e să ducă o viață desfrânată și să zăpăcească bărbații. N-o să se-ncurce ea cu copii și bătută n-o să se lase. Cât să pizmuiești soarta ei, nu face. Mai bine pe a mea...

Tudorița se înviorase, casa fu dată cu fundu-n sus chiar de a doua zi de dimineață. Trebuia să-nceapă una din cele două curățenii mari ale anului, cea de Crăciun după cea de Paști. Și toată lumea se bucură când amărâta de ieri strigă, cu mâinile-n șold:

— Hei, oameni buni! Moș Crăciun e pe-aproape! Ia dați încoa' varul! Și lutul! Balega de cal! Mai repede! Mai repede!

— Bravo, Tudoriță, bravo!

O copleșiră cu îmbrățișatul. O purtară pe brațe. S-au bătut cu zăpadă pufoasă. Pătruț striga:

— *Un tățune s-un cărbune,
spune, băete, spune...*

Golirăm două odăi și puserăm lucrurile într-o a treia. În mijlocul tindei trei roabe cu lut galben ca șofranul și una cu bălegar de cal fură amestecate cu apă caldă. Mie îmi căzu sarcina să amestec, să calc în picioare lutul în odăile pe care Tudorița le spoia cântând de-ți lua urechile. Se gătise cu niște rochii vechi de-ale maică-sii, părul și fața și le acoperise cu totul cu-o basma din care nu-i vedeai decât ochii ei frumoși, și, înarmată cu o bidinea cu coada lungă, acoperea pereții și tavanul cu stratul acela de var albăstrui, care-i bucuria și sănătatea țaranului român și pe care-l întâlnești numai în

satele balcanice. După ce termină cu spoitul, veni rândul pământului de pe jos. Cât să fumezi o țigară, și era neted ca masa, din mâinile îndemânate ale Tudoriței, care-l băătorea mergând de-a-ndăratelea.

O săptămână întreagă am dus viață de băjenari, culcându-ne o seară ici, o seară colo, cum se nimerea și mâncând de-a-npicioarele, într-o abureală ca la baia turcească, mirosul de var și de bălegar pișcându-ne nările.

În sfârșit, pereții, tavanele, pe jos totul ca nou de la un cap al casei la altul, lucrurile fură duse fiecare la locul lui; pe jos se așternură scoarțele de sărbătoare, macaturi și ștergare numai fir de borangic fură scoase cu grămada din cufere, ca să împodobească cu dragoste care un pat, care o fereastră, care o oglindă sau o icoană; după care Tudorița ne interzise să mai călcăm în “odăile de zile mari”.

Aceeași curățenie se făcu cam pestetot în sat, în casele cu “fete mari”. Și celelalte făcură tot ce le era în putință să-l cinstească pe Moș Crăciun, care după puterile lui. Și ce tristețe pe cei care — săraci lipiți pământului — n-aveau decât oftaturi cu care să sărbătorească nașterea Domnului!

Dar, fie că ea cădea peste voieșie și bunăstare, fie pe tristețe sfâșietoare, aceeași ninsoare a căzut fără întrerupere zile și nopți întregi, nepăsătoare la bine, nepăsătoare la rău. Măturată la început, zvârlită cu lopata mai apoi, pe urmă grămadită în lungi troiene, ea continua cu răbdare să acopere pământul, cu giulgiul ei liniștit, înăbușind în același mormânt și strigătele de bucurie și cele de durere. Nu mai vedeai bărbați ducând vitele la adăpat, nici femeii vorbind peste gard. Nu mai vedeai nici copii și nici câini, pentru că zăpada trecea de înălțimea omului. Nici un zgomot nu se mai auzea. Dispăruse orice pată neagră de pe câmp și din sat, înghițită de potopul de albeață. Acoperișurile cu coșuri fumegânde, și chiar și ramurile copacilor, dacă se mai zăreau în acest ocean de tăcere albă. Numai conacul, cu clădirea sa cenușie, luminile severe și mulțumirea ridicată pe mizerii, se vedea și zi și noapte, sus pe colină, sfidând un cer negru ca un cioclu și un pământ în agonie.

Pe-o asemenea vreme a venit și noaptea Sfântului Andrei, în care fata mare își întreabă ursitoarele cine-i va fi mire. Încercarea-i primejdioasă, uneori chiar macabră.

Puțin înainte de miezul nopții ea trebuie să stea, goalăgolută, cu părul despletit, în fața unei oglinzi luminată de două lumânări. Privind drept în fundul oglinzii, ea vede trecând ursitul: tânăr sau bătrân, frumos sau urât, orășan sau muncitor. Dacă-i mort, îl vede trecând ca un schelet, cu

coșciugul în spinare, și atunci biata fată cade leșinată. Dacă ursita nu vrea să i se arate limpede în oglindă, fata trebuie să iasă în curte, îmbrăcată numai într-o cămașă și să numere, stând întoarsă cu spatele, nouă șipci de la gard. Pe cea de a noua o înseamnă, și a doua zi de dimineață se duce să o cerceteze, pentru că bărbatul ei așa va fi: sănătos sau viermănos, tânăr sau trecut, drept sau cocârjat.

Prevăzătoare, Tudorița nu și-a întrebat oglinda, dar s-a dus de-a scormonit zăpada cu mâinele și cu picioarele, tremurând mult până s-ajungă să descopere a noua șipcă. În afară de ea nimeni n-a știut cum arată șipca aia. Dar, în schimb, am aflat eu cât era Tudorița asta de frumoasă cu părul despletit căzând peste cămașa albă, alunecând prin noapte ca o stafie, în timp ce eu mă uitam pe fereastră ascultând zăpada căzând cu fâșăitul ei de vată.

A fost o iarnă grea. Mai întâi, Crăciunul a fost trist. În fața atâtor vetre înghețate, bucuria celor ce-au avut un purcel de înjunghiat a fost searbădă. Și, cu toate că din mila vreunui vecin tot s-a mai găsit câte o ciosvârtă de carne pe masa desmoștenitului, Crăciunul tot jalnic a fost.

După Anul Nou, foametea bântui cu furie. Peste două sute de familii își isprăviră hrana până la ultimul fir de mălai. Unii își vândură vitele de muncă, un bou, un cal, vaca cu lapte. Alții, nădăjduind să găsească ajutor, au fost la urmă siliți să taie vita care nu se mai putea ține pe picioare. Dar cele mai multe vite muriră de foame, după ce roseseră și ultimul cocean de porumb, ieslea și căpriorii grajdului. În fiecare zi vedeai sâni transpotând afară din sat un stârv pe care haitele de câini îl mâncau numaidecât.

S-a înfiripat, după asta, o nesfârșită cerșetorie. Mai ales a copiilor, care umblau din casă-n casă cerând o sită de mălai. Nimic altceva.

— Mălai, mălai, gemeau ei, clătinându-se pe picioare, mai mare jalea.

Se dădea, se-mpărțea, iarăși și iarăși. Dar nu erau multe casele care puteau să dea. Cei ce trăiau în îndestulare sau în bogăție, primarul, popa, câțiva chiaburi și mai ales boierul repede își ferecaseră porțile în fața înfometaților, închizându-se fără nici o milă în bârlogul lor.

Boierul, ca mai totdeauna, nu era la conac. Stătea la București. Dar când era deznădejdea mai mare, s-a petrecut un eveniment care l-a atras. Evenimentul a fost apariția pe meleagurile noastre a unei haite de lupi care simțiseră stârvurile aruncate peste tot pe câmp. Vânător pasionat, veni să organizeze o bătaie. Țăranii se aruncară numaidecât la picioarele lui,

implorându-l, smulgându-și părul și căpătară, cu chiu cu vai, câțiva saci de mălai și câteva căpițe de coceni.

L-am zărit o clipă atunci, vânjos, la vreo cincizeci de ani, puțin cărunt, mutră de petrecăreț, trufaș cât se poate, tare ca un taur și bine înfipt pe picioare.

— Haide, haide, făcu el ursuz la țăranii care se rugau de el. Totdeauna sunteți gata să vă plângeți de sărăcie. Dar nu numai pentru voi a fost an prost!

A doua zi în zori, vreo treizeci de țărani înarmați cu puștile lor înconjurară păduricea vecină cu conacul. Oamenii ăștea fuseseră aleși chiar de boier. Și cu toate astea, fără să se știe cum, după ce din primele ore au fost doborâți câțiva lupi, o împușcătură nenorocită strivi umărul șefului județului.

— L-o fi luat careva drept lup, făceau cojanii.

Dar ce vânător ochise lupul ăsta?

S-a cercetat. Nevinovați au fost schingiuiți de pomană.

Când a fost vorba să-i trimită în judecată, s-a ivit Tănase:

— Eu am tras.

— Barem de-ar crăpa! zicea Costache. Ar fi un ciulin mai puțin pe Bărăganul nostru.

N-a crăpat, și Bărăganul și Vlașca au continuat să aibe parte de ciulinul lor cel mare. În schimb Trei-Sate l-a pierdut pe Tănase. A fost legat, dus în fața boierului, care era pe vindecate, și ăsta s-a mulțumit să spună:

— Omorâți-l. L-au omorât în curtea conacului, l-au călcat în picioare pe piept până și-a dat duhul, sub ochii jandarmului.

Câteva zile după această nelegiuire rămasă nepedepsită, a venit la noi domnul Cristea, învățătorul comunei, un om numai bunătate, foarte cinstit, muncitor neobosit. Își petrecuse vacanța de vară la București, la o rudă, și ne povesti ce văzuse în capitală.

— București e un mare bâlci de lux. Boierii noștri storc sângele poporului ca să sărbătorească *patruzeci de ani de belșug și de glorioasă domnie a lui Carol I de Hohenzollern, 1866—1906*. Cuvintele belșug, prosperitate, glorie erau pe toate zidurile. S-au vărui toate fațadele, s-au pus steaguri. La Filaret, care era un maidan împutit, s-a ridicat un oraș strălucitor. E faimoasa lor expoziție, toată numai clădiri albe, răsărite ca din basme. Sunt expuse acolo de toate, mai ales case țăărănești, un sat românesc cum noi habar n-avem, familii de cojani grăsulii și îmbrăcați în costume

naționale, care-arată parca-ar fi toți numai primari, niște vite nemaipomenit de frumoase care nu seamănă deloc cu cele pe care ni le mănâncă nouă câinii. Milioane aruncate pe fereastră! Și-n timpul ăsta țara-i pe dric. Pierim văzând cu ochii. Ne omoară. Ieri l-au omorât pe Tănase, din ordin. Zilele trecute l-am văzut cum îl duceau la spital, într-o căruță, pe nenorocitul care a-ndrăznit să împartă țăranilor Constituția, broșură subversivă, zicea jandarmul asasin. Încotro mergem? Ce-o să se-aleagă de noi?

Prima săptămână din acel neuitat martie 1907... *anul de după expoziție*, cum i se mai zice încă și astăzi.

De pe la jumătatea lui februarie, o căldură egală și din ce în ce mai binefăcătoare cuprinse pământul, topi zăpezile, dădu din nou glas pâraielor, piuit păsărilor, muguri arborilor și pământului fața lui frumoasă și neagră. Vitelor nu le putu aduce decât o dezmoșteală, iar oamenilor, nimic. Nimic decât doar propria ei binefacere și un spor de deznădejde. Pentru că binefacerile cerului, căzând pe pământul gol, pe arborii goi, pe apa gârlelor și a satelor înfometate la ieșirea din iarnă, n-aveau cum umple pântecul gol al oamenilor, nici al vitelor ce le mai rămăsese.

Vedeai țărani, împleticindu-se, cu gesturi nesocotite, cu vorba stinsă, cu ochii scormonitori, ducându-se pâlcuipâlcuiri la câmp. Priveau la pământul frumos și negru îndelung, îndelung, ca niște halucinați și se-ntorceau beți de neputință: nu mai aveau vite de muncă, nu mai aveau puteri, nu mai aveau sămânță și chiar și pământul ăsta nu era al lor. Starea lor de spirit nu era nici descurajare, nici revoltă, ci un fel de nebunie, care-i îmbăta. Am văzut oameni vorbind singuri, dând din picioare ca niște copii, scărpinându-se-n cap, încrucișându-și brațele, frecându-și mâinile să și le rupă.

Deodată, o veste pică în sat ca un trăsnet, ca scăpărarea unei explozii. În Moldova țăranii dăduseră foc conacului unui mare arendaș ovrei, Fischer! Domnu' Cristea ne-a citit știrea asta într-un jurnal. Și jurnalul încheia: *“Asta îi va învăța minte pe jidani să mai exploateze pe țărani până la sânge. Jos jidanii! Jos jidanii!”*

Cojanii care ascultau, se uitară unii la alții:

— Care jidani? La noi în județ, nu-i nici unul. Și chiar și-n alte părți, n-au drept să fie proprietari rurali. Șiapoi, vinovați sunt proprietarii, nu arendașii.

La vorbele astea, toate fețele se-ntoarseră către conac. Costache zise:

— O să fie lată... A-nceput Bărăganul să dea foc ciulinilor!

Eram în fața cârciumii lui Stoian. Sătenii, zdrențăroși, jigăriți, cocârjați, veneau agitați unul după altul și întrebau, bâlbâindu-se. Am băgat atunci de seamă că vestea asta nu era singurul eveniment al zilei, și că, odată cu ea, ne picase pe cap și un al doilea jandarm. Natural, erau de față, cei doi stâlpi ai oprimării bine nutriți, bine îmbrăcați, bine înarmați, scumpi la vorbă, severi mai ales, ca urechile stăpânilor lor. Și, numaidecât, cel vechi făcu către Cos-tache:

— Ai face mai bine să-ți ții limba-n gură, prietene! Apoi, către învățător:

— Iar dumneata, domnule Cristea, pe viitor să-ți citești jurnalele acasă!

După-aceea, țăranilor:

— Ce căutați aici? Întoarceți-vă acasă! Adunările sunt interzise...

— De ce? întrebă unul; s-a decretat starea de asediu? Jandarmul se repezi la îndrăzneț:

— Aha! Ai învățat Constituția? Ia poftim încoa', să te-nvăț eu un articol pe care încă nu-l cunoști!

Cu zarvă mare mulțimea l-a însoțit pe arestat până la primărie, unde, într-adevăr, țăranul a stat toată noaptea învățând articolul cu pricina. Dar articolul acesta a pledat cu limbă de foc în marele proces chiar atunci început.

A doua zi dis-de-dimineasă am fost treziți de urletele țăranului bătut care, cum i s-a dat drumul, a-nceput s-alerge prin tot satul strigând:

— Săriți, oameni buni, săriți! M-au omorât!

Toată lumea s-a adunat în piața din fața cârciumii, unde omul se prăbușise, cu capul învinețit, de nerecunoscut. A sărit Tudorița să-l îngrijească. Cârciumarul i-a dat o cinzeacă bună de rachiu. Oamenii căutau din ochi pe jandarmi. Le-a trebuit un ceas ca să vină. În timpul ăsta, cel bătut își veni puțin în fire și povesti noaptea îngrozitoare pe care-o petrecuse la jandarmerie. Țăranii ascultau, albi la față. Femeile plângeau. Și iată-i și pe jandarmi că se-apropie, legănându-se și rânjind, cu puștile în bandulieră, cu revolverul la șold:

— Ucigașilor! Călăilor!

Tăcere de moarte. Cei huiduiți, opriți în mijlocul drumului, încercară să descopere al cui era glasul de femeie care rostise cuvintele. N-au izbutit.

— Care-i paceaura care insultă-n felul ăsta autoritatea? făcu jandarmul cel vechi. Se făcu învălmășeală, și o femeie se înfipse în fața lor:

— Eu!

Era Stana, cu mâinile-n șold, roșie ca focul, cu o privire de nebună, gâfâind. Avea un pânțec cât toate zilele, țuguat, care-i ridica fusta în față.

— Tu ești, putoare? făcu îndreptându-se spre ea, furios, jandarmul.

— Da. Da. Eu. Ucigașilor! Călăilor! Eu vă spun asta, eu, curva stăpânului vostru! Și, cu un *ahrr, ptiu!* un scuipat mare porni din gura ei drept în ochii jandarmului.

În aceeași clipă, cu un “Pă ei!”, iată-l pe țăranul bătut că sare-n spinarea jandarmului nou-venit și-l doboară la pământ — ceea ce-l făcu pe celălalt jandarm să se răsucescă-n loc cu mâna pe revolver — dar nu s-a mai putut alege nimic, pentru că s-a făcut o învălmășeală surdă din care au răsunat șase împușcături și cei doi jandarmi rămaseră într-un lac de sânge în piața care se goli cât ai clipi din ochi.

Timp de câteva minute nu se mai zăriră decât copii încremeniți de spaimă, cu gura căscată, cu privirea năucă, apoi începură să vină din nou cojanii, apărând de peste tot în același timp, fiecare cu pușca lui de vânătoare, sau, dacă n-avea, cu un topor, o coasă, o furcă. Strigau:

— La conac! La primărie! Năvăliră grămadă spre primărie, care se afla în drumul conacului.

Costache și Tudorița apucaseră fiecare din cui câte o pușcă, din cele patru câte se găseau în casă.

— Rămâneți acasă, pentru numele lui Dumnezeu! Nu v-amestecați în nebunia asta! le strigară ceilalți. Dar erau departe. Ne-am luat după ei, Știrbu, Ilie roș covanu’ și cu mine.

Soarele ardea ca-n aprilie, pământul scotea aburi.

Am ajuns din urmă mulțimea în fața primăriei, unde urla:

— Primarul! Primarul!

A ieșit el, primarul, dar pe poarta grădinii, călare, și jumate gol. Ca o săgeată fugea, în partea opusă conacului. Câțiva țărani chiaburi i-o luaseră înainte, tot călări. Ceea ce văzând, doi dintre răzvrățiți traseră asupra fugarilor cu carabinele jandarmilor morți, fără să-i nimerască, după care răsculații pustiiră primăria și porniră în goană spre conac.

În dreptul bisericii, iată-l pe popă, cu crucea în mână, vrând să le taie drumul, ridicând brațele și strigând cu ochii ieșindu-i din cap:

— Opriți-vă, blestemaților, opriți-vă-n numele Domnului! Iadu’ o să vă-nghită, pe lumea cealaltă!

— Du-te dracului cu iadu’ tău cu tot și cu lumea cea laltă! Îl răsturnară la pământ. La marginea drumului, o femeie ridicând brațele, striga:

— Doamne-Dumnezeule! Ajută-ne, Doamne! Ce blestemăție!

Conacul era împrejmuț cu un zid, poarta, ferecată. Boierul, se știa că-i plecat, de multă vreme, cu familia. În curte nimic nu mișca. Doar câinii, mulți, mari cât lupii, alergau pe dinăuntru lătrând furioși.

Mulțimea se grămădi în fața porții, urlând:

— Pământ! Sămânță! Vite!

Apăru în balcon administratorul, calm dar palid, și, cu vocea tremurândă, în mijlocul unei tăceri generale, spuse:

— Eu nu pot face decât ce fac în fiecare primăvară... Strigăte asurzitoare îi tăiară vorba:

— Nu! Nu! Ne-am săturat! Noi vrem pământ!

Omul boierului întinse mâna și se făcu liniște:

— Cum vreți voi să-mpart eu pământul care nu-i al meu? Numai boierul poate s-o facă. Nu mai vorbiți ca niște copii, ce dracu'!

Am priceput atunci că el habar n-avea despre cele petrecute-n sat, dar chiar în acel moment am văzut cu toții, spre mirarea noastră, coloane lungi de fum ridicându-se deasupra primăriei și-a casei primarului, din vecinătate.

— Doamne-Dumnezeule! Ați dat foc primăriei! răcni administratorul apucându-se cu mâinile de cap.

— Pământ! Dați-ne pământu-napoi! i se răspunse.

— Lăsați-mă să mă duc în comuna vecină să telegrafiez boierului și să-i cer voie să vă-mpart pământurile!

— Are dreptate, strigă un țăran. Pământul nu-i al lui. Să se ducă-atunci să-i ceară voie boierului să facămpărșeala!

— Așa-i! Așa-i! făcură răsculații. Să se ducă repede!

Administratorul încălecă imediat pe-un cal și ieși, făcându-și drum prin mulțimea care-i împiedica trecerea. Poarta mare, grea, de lemn se închise-n urma lui, în nasul mulțimii. Și îndată Costache se bătu peste frunte:

— Mari proști mai suntem! strigă el. Ticălosul ne-a păcălit: o să telegrafieze, da... la Giurgiu, să cheme armata!

Auzind asta, țăranii se cutremurară de mânie. Toate privirile se-ndreptară spre călărețul care galopa în de-părtare.

— De altfel, adăugă Costache, primarii și cumetrii lui i-au luat-o înainte. Astă-seară o să ne pomenim cu soldații aici.

— Atunci să luăm ce-avem la îndemână, strigă unul; mălai, grâu, făină, nutreț!

— Da, măcar astea să le luăm! strigară cojanii.

Fu semnalul de asalt al conacului.

Nu s-au încurcat în treabă. Erau prin mulțime câteva femei cu sticle cu gaz la ele. Au stropit poarta, pe care au cuprins-o flăcările. În așteptarea mută care urmă, se auziră strigăte dinspre conac, se produse o mișcare, apoi opt argați înarmați cu puști apărură în ceardac, deasupra capetelor noastre; două salve răpăiră și de două ori ploaia de alice de lup semănă moartea și disperarea printre ai noștri. Ilie roșcovanu' muri lângă mine. Costache și Tudorița scăpară cu câteva zgârieturi la degete. Ionel și cu mine rămaserăm neatinși. În mulțime se numărară cinci morți și mulți răniți.

Atunci furia întrecu orice margini. Năvăliră în conac și fiecare făcu după capul lui, dar mai întâi le făcură felul argaților care trăseseră. Toți opt au fost măcelăriți. Ca să dea de ei, au spart toate ușile închise, au scotocit din pivniță și până-n pod. Doi dintre ei, care scăpaseră pe câmp, au fost ajunși din urmă și găuriți cu furcile. Dar în lupta asta disperată alți trei dintre ai noștri își pierdură viața.

Ceilalți servitori n-au pățit nimic. Au fost lăsați să fugă în lume, urmați, curând după aceea, de nevasta și de cele două fete ale administratorului. Ele plecară cu trăsura, plângând ca și țărăncile care-și boceau morții.

Conacul fu apoi prădat și devastat. În timp ce în curte se încărcau merinde, în odăi se distrugea sistematic. Mai mulți oameni sparseră biroul boierului cu topoarele. Printre ei și Costache. Tudorița și câteva femei făcură același lucru în odăile cucoanei boieroaiice. Eram tocmai de față când s-au năpustit asupra salonului. Aici, mirare mare: Stana, singură, îngrozitoare, izbea cu toporul, cu amândouă mâinile, într-un pian care nu mai era decât o grămadă de fierărie și lemn. Am înconjurat-o, înspăimântați oarecum de îndârjirea ei. Tudorița îi spuse:

— Altădată aș fi vrut să te văd moartă! Acum vreau să te sărut.

Vru s-o sărute, dar cealaltă, fără s-o audă, izbea întruna fără rost. După fiecare “Hân!”, buzele ei bolboroseau ceva fără înțeles și părul îi acoperea fața. Era lac de sudoare.

Înfricoșat, m-am dus să văd ce se-ntâmplă prin celelalte părți ale clădirii. Am dat peste un grup de băieți și fete care, cu Știrbu în cap, jefuiau o odaie mare plină de jucării. Toate jucăriile pământului! Își umpleau brațele cu ursuleți, căluți, păpuși cu mobila lor, locomotive cu șine și vagoane, cutii cu soldați de plumb, trăsorele, bărci cu pânze și o mulțime de alte lucruri. În

timp ce vorbeam cu ei, trecu Stana ca o vijelie, adevărată scorpie cu părul vâlvoi, bălăbănindu-și pânțele mare. Cineva strigă:

— Păzea, că-i nebună!

Am fugit în ceardac, de unde văzurăm frumoasele vite de jug ale boierului luând drumul satului. Vreo zece care trase de boi albi ca laptele, cu coarne mari. Încărcaseră de toate: saci plini cu mălai, făină, grăunțe; nutreț, fân și ovăz; carne de porc sărată, șunci, cârnați, păsări; o căruțantreagă numai cu sticle de vin, și un butoi cu rachiu. Până și lemne de foc luaseră.

Așezate pe marginea carului din cap și lovindu-se una de alta, femeile își plângeau bărbații morți.

Stăteam și priveam la plecarea asta, când o bubuitură zgudui tot conacul, spărgând geamurile. Un nor gros, negru ca smoala, umplu curtea, apoi flăcările cuprinseră acareturile unde se afla și depozitul de benzină. Am fugit cât ne-au ținut picioarele, uitând și de jucării și de tot. Străbătând curtea o zării pe Tudorița, care, rezemată cu spatele de zid, orbită, năucită, striga fără-ncetare țăranilor cuprinși de panică:

— Dați drumul cailor și vacilor! Deschideți cotețele!

Era cam pe la amiază când ajunserăm în sat, unde harababura, bocetele și strigătele, forfota îți dădeau o idee despre ce trebuie să fi fost nebunia sătenilor noștri pe vremea bejeniiilor din pricina turcilor. La priveliștea conacului în flăcări — o vâlvătaie uriașă de ți se făcea părul măciucă — țăranșii alergau dându-și cu pumnii în cap:

— Or să ne omoare! Or să ne măcelărească pe toți ca pe câini! La fel gândea și domnul Cristea:

— Da, or să ne măcelărească... Mai ales că acum nu mai e vorba de conacele jidanilor, ci de zece județe-n răzmeriță. Cum la o sută de conace care ard numai unu-i jidănesc, armata s-a pus în mișcare. Astea-s veștile de azi, dragii mei, și ele dau de gândit: boierii vor fi fără milă.

Și au fost.

.....

Un asfințit gălbui, luminos, se lăsa încet peste conacul în ruine, încă fumegând și negru ca răzbumarea care plutea în aer. Se vedeau umbrele negre ale vitelor scăpate de pârjol rătăcind pe creasta colinei.

În sat se puseră pe mâncare și băutură, și vorbărie în mijlocul pieței, lângă boii dejugați și carele încă nedescărcate. Popa și chiaburii cu familiile fugiseră, luând în căruțe ce se nimerise. Nu mirosea a bine. Dar, cu ajutorul

merindelor gustoase, plânsetele încetară și se vorbi mai mult de împărțeala pământurilor. În întunericul care făcea glasurile să răsună, auzii pe un cojan strigând:

— Pământu' lu' bunică-meu se-ntindea-n colo, spre Giurgiu!

— Aha! Ai pus ochii pe pământu' ăl mai bun...

Din când în când se-auzea un bocet din depărtare. O nevastă sau o mamă își veghea mortul:

— A-o-leo, Gheorghe-Gheorghe, cum mi te-au omorât...! Cineva spuse:

— Stana nu s-a mai arătat...

— Cu siguranță că ea a pus focu' la benzină. Săraca... Deodată o fulgerare țâșni în noapte, o bubuitură de tun răsună de pe colină și un obuz căzu peste care.

Astfel începu bombardarea comunei Trei-Sate, dovedindu-le țăranilor că nu oricui îi e îngăduit pe lumea asta să se sature.

Când, după nesfârșite greutate, căruța noastră izbuti în cele din urmă să iasă în șosea, la orizont se iveau zorile și corbii. Costache începu atunci să mâne ca un nebun, bătând caii fără încetare.

Această fugă din sat, în toiul nopții, sub bombardament, am numit-o totdeauna "fuga din iad". O clipă am crezut că n-o să mai reușim. Cădeau obuze pestetot. Bordeiele în flăcări împrăstiau în toate vânturile paiele aprinse ale acoperișurilor. Nu se mai uita nimeni la cadavrele pe care le loveai la fiecare pas, dar se-agățau de noi cei vii, care ne-mpiedicau să fugim.

Tudorița și nevasta lui Costache, cu Pătruț în brațe, fură uciși toți trei de același obuz. Ceilalți ai casei dis-părură cu cei care fugeau prin grădini peste câmp. Rămas cu Ionel și cu mine, Costache puse caii la căruță după ce mai întâi vârase într-un sac ceva de-ale gurii și puținii bani care mai rămăseseră.

— Să-ncercăm, măi băieți, făcu el trist. Dacă izbutim, ne ducem la Hagieni. Dar o să fie greu, pentru că-acuma fug ciulinii după noi. Și încă aprinși... Cu-atât mai rău! Cu mâna noastră ne-am făcut-o!

În clipa în care se duse să-i sărute pe cei trei morți întinși în tindă, luă foc și casa.

— Iată-vă mormântul! zise el către morți.

Apoi, tot restul nopții n-am făcut decât să orbecăim pe drumurile cele mai îngrozitoare și să luptăm cu fugarii care se agățau ciorchine de căruță.

După vre-un kilometru de mers pe drum bun, caii se opriră de la sine, istoviți, numai spumă. Se făcuse ziuă. O colină mare ne ascundea Trei-Sate și iadul de-acolo. Bombardamentul încetase. Costache lăsă hăturile din mână, bușumă caii cu un șomoioș de paie și se prăbuși în fundul căruței cu fața în fân.

Jur împrejurul nostru se întindea o câmpie nesfârșită, arată de curând. Prepelițele săreau de pe o brazdă pe alta săltându-și coada, în timp ce din albastrul cerului o ciocârlie ne trimitea trilurile ei.

Știrbu și cu mine priveam fără să cutezăm să scoatem o vorbă. Nu mai eram stăpâniți de groază, ci de o mare nevoie de a dormi. Niciodată n-am fi crezut că mizeria cojanilor și cruzimea boierilor ar putea dezlanțui asemenea grozăvii. Ne săturasem de câte văzusem. Aveam încă în nas mirosul de sânge și de praf de pușcă. Ne vâjâiau în cap toate țițetele de disperare pe care ți le-ai fi putut închipui.

Povestea asta a ciulinilor!

Credeam, acuma, că se sfârșise. Da' de unde!

Un zgomot de galop ne scoase din toropeală. Costache, în picioare în căruță, cu hăturile în mână, întinse o clipă urechea să prindă de unde venea:

— Călăreții! murmură el. Sunt în dosul colinei! Și, biciuind caii:

— Hii, hii, roibii tatei! Uite ciulinii că se țin scai de noi!

Au fost ultimele cuvinte ale bietului Costache.

Trei călăreți se iviră de după colina pe care o coborâsem. Pe noi doi nu ne vedeau, dar noi îi vedeam din căruță, unde rămăsesem ghemuiți, îngroziți, cu răsuflarea tăiată, în timp ce bietul nostru prieten, fără să-și dea seama ce țintă bună era spinarea lui, biciuia, biciuia. Numai un salt au făcut ca să ne-ajungă, și i-am văzut, la vreo cincizeci de pași, oprind, punând carabina la ochi și trăgând. În goana asurzitoare a căruței am simțit trupul lui Cos-tache căzând în drum. Și asta fu totul, pentru că am leșinat, în timp ce caii, înnebuniți, galopau, galopau.

Pesemne că am rămas leșinat o bucată bună de vreme. Când mi-am revenit, mă durea capul atât de rău, că gemeam. Ionel mâna la pas; în jurul nostru câmp gol, dar în depătare se zărea un sat. Prietenul meu plângea:

— Știi că l-au ucis pe Costache? mă întrebă el.

— Știu că a căzut din căruță.

— A murit. M-am dus să-l văd.

— Și soldații?

— Dracu' să-i ia! Au dispărut. Atunci am oprit. Șiacuma, încotro?

N-am răspuns, și am continuat drumul, până la o răspântie, unde un bătrân care venea pe jos din sat, ne întrebă de unde venim. I-am povestit despre măcelul de la Trei-Sate. S-a speriat și ne-a-ngrozit și pe noi:

— Vai de capul vostru! Și la noi a fost răscoală: nu vă duceți, c-or să vă aresteze. Pe toți pe care nu-i omoară îi arestează!

— V-a bombardat?

— Cu tunurile, nu. Dar trag cu pușca, în grămadă, în nenorociții pe care-i arată chiaburii că-s “istigatori”. Și ce-i și mai mare grozăvie, e că-i pune-n tîi să-și sape singuri groapa. E sfârșitu’ lumii, băieți... Fac din noi ce poftesc. Ca pe Bărăgan.

— Niciodată n-au omorât atîta lume pe Bărăgan, am zis. Noi de-acolo suntem, și-am vrea să ne-ntoarcem.

— Vreți să mergeți pe Ialomița? Luați-o pe drumeagu’ ăsta, la stînga, până-n șoseaua care duce, dac-o apuci la dreapta, la podu’ de peste Argeș, pe-urmă coborâți pe lîngă apă până la Radovanu. Să v-ajute Dumnezeu!

Pe drumuri înțesate de patrule am ajuns, către seară, la Radovanu, morți de oboseală și de frică. Pe-aici era liniște, sau apucaseră să-i liniștească. În orice caz, am fost bucuroși c-am putut trage de-a dreptul la un han, să ducem caii la grajd, și să stăm închiși o săptămână-ntreagă fără să deschidem gura.

Dar dacă n-aveam poftă de vorbă, nu-nseamnă că nu auzeam. Și, de dimineață până seara, nu se vorbea decît de grozăvii: de la un cap al țării la altul nu se auzeau decît împușcături fără judecată, la un simplu denunț. Nu mai era vorba acuma de mizerie, de foamete, de asuprire, ci numai de “jidani” și de “istigatori”. Ei ridicaseră țara. Ca să nu-i facă pe soldați să tragă în proprii lor părinți îi trimiteau departe de locul lor de baștină, unde trăgeau în părinții camarazilor lor, trimiși aiurea. Cei care refuzau să tragă asupra oricui, erau împușcați și ei, sau aruncați în ocnă. În pușcării nu mai era loc. Și arestații treceau în fiecare zi.

A doua zi după sosirea noastră, veni la han un jandarm care escorta un tânăr; părea să fie student. Nu se mai putea ține pe picioare, în așa hal îl bătuseră. Țăranii se grăbiră să-i dea ceva de băut, pentru că murea de sete. Jandarmul zise:

— Nu vă fie milă! ăsta-i un “istigator” periculos! E-un jidan! Și așa bătut cum era, tânărul se ridică:

— Da, sunt jidan! strigă el. Dar “istigator” nu! Robia voastră, săteni, ea-i instigatorul! Aduceți-vă aminte de cuvintele profetice ale marelui Coșbuc, care nici jidan nu e și nici instigator, în poezia lui: *Noi vrem pământ!*

*Să nu dea Dumnezeu cel sfânt
Să vrem noi sânge, nu pământ!
Când nu vom mai putea răbda,
Când foamea ne va răscula,
Hristoși să fiți, nu veți scăpa
Nici în mormânt!*

Tot trăind ceasuri atât de tragice la o vârstă la care alți copii încă se joacă, inima mea nu mai rezista. Mai ales nu mai puteam s-aud vorbindu-se de împușcături, de execuții, de torturi. Îndată mă apucau niște dureri de cap îngrozitoare. Și așa, în dimineața plecării noastre din Radovanu, cum mă feream de țăranii care tot repetau aceleași grozăvii, prinsei totuși ultimele cuvinte ale unei povești istorisite de un om, și care-mi îngheță sângele-n vine:

— ... Și bietul Marin nu era deloc de vină. Fusesse pescar la Lăteni și muncea pe ici, pe colo, tot cântând din fluier. L-au arestat pen’ că tot cânta peste tot năzbâția aia-n care-i vorba *de-o mămăligă cât nuca, pe care-o fereai cu măciuca să n-o ia copchii-n gheară*. Va să zică era un istigator. Și l-au împușcat.

— Cred că-i vorba de taică-tău, făcu Ionel.

Credeam și eu, dar n-am mai simțit nimic, decât că mi se golea pieptul, încet-încet. Și, împleticindu-mă, m-am dus de m-am zvârlit în fundul căruței ca o pisică lovită-n cap. De-abia mai târziu, când prietenul meu biciuia caii și făcea căruța să zboare peste câmpia însorită, mă agățai de el și-l întrebai:

— Încotro mergem, Ionele?

— În lume, Matache, cu ciulinii după noi!